

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра економічної та соціальної географії

На правах рукопису¹

БАНДУРА СТАНІСЛАВ МИКОЛАЙОВИЧ

**ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ
У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ**

Спеціальність: 014.07 «Середня освіта (Географія)»

Освітньо-професійна програма Середня освіта (Географія. Економіка)

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

НОВОСАД ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА

кандидат економічних наук, доцент

кафедри економічної та соціальної географії

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри економічної та соціальної географії

від _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ доцент Погребський Т. Г.

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Бандура С. М. Формування фінансової відповідальності учнів у контексті компетентнісного підходу – Рукопис.

Випускна кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня вищої освіти «Магістр», спеціальності 014.07 «Середня освіта (Географія)», освітньої-професійної програми «Середня освіта (Географія. Економіка)». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025 р.

Дослідження присвячене проблемі формування фінансової відповідальності учнів у контексті компетентнісного підходу, що є актуальною та важливою складовою сучасної освіти. Фінансова відповідальність у даній роботі розглядається як інтегративна якість особистості, що поєднує фінансові знання, практичні вміння, ціннісні орієнтації та здатність до самоконтролю і прогнозування наслідків власних фінансових дій. Актуальність роботи зумовлена зростанням ролі фінансової грамотності та відповідальності в умовах соціально-економічних змін і необхідністю підготовки молоді до самостійного свідомого управління фінансовими ресурсами. Зроблено акцент на використанні педагогічних підходів і методів, що орієнтовані на активну участь учнів у навчальному процесі, адже саме вони формують у школярів практичні навички відповідальної фінансової поведінки.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання результатів роботи в закладах загальної середньої освіти з метою підвищення ефективності формування фінансової відповідальності учнів, розвитку їх здатності до самостійного прийняття фінансових рішень та відповідальної поведінки у реальних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: фінансова відповідальність, фінансова грамотність, компетентнісний підхід, педагогічні умови, інтерактивні методи навчання, кейс-метод, проектна діяльність, соціальна відповідальність.

ABSTRACT

Bandura S. M. Mykolayovych Forming financial responsibility in students in the context of a competency-based approach – Manuscript.

Qualification work for the degree of Master, specialty 014.07 «Secondary Education (Geography)», educational and professional program «Secondary Education (Geography. Economics)». Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2025.

The study is devoted to the problem of forming financial responsibility in students in the context of a competency-based approach, which is a relevant and important component of modern education. Financial responsibility in this work is considered as an integrative quality of personality that combines financial knowledge, practical skills, value orientations, and the ability to self-control and predict the consequences of one's own financial actions. The relevance of the work is determined by the growing role of financial literacy and responsibility in the context of socio-economic changes and the need to prepare young people for independent and conscious management of financial resources. Emphasis is placed on the use of pedagogical approaches and methods that focus on the active participation of students in the learning process, as they develop practical skills for responsible financial behavior in schoolchildren.

The practical significance of the study lies in the possibility of using the results of the work in general secondary education institutions to improve the effectiveness of shaping students' financial responsibility, developing their ability to make independent financial decisions and behave responsibly in real-life situations.

Keywords: financial responsibility, financial literacy, competency-based approach, pedagogical conditions, interactive teaching methods, case method, project activity, social responsibility.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ.....	8
1.1. Сутність та структура фінансової відповідальності	8
1.2. Фінансова грамотність як основа формування фінансової відповідальності.....	16
РОЗДІЛ 2. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ.....	21
2.1. Компетентнісний підхід як інструмент формування навичок фінансової відповідальності	21
2.2. Педагогічні технології та методи формування фінансово відповідальної поведінки школярів.....	25
2.3. Педагогічні умови формування фінансової відповідальності учнів....	29
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ.....	37
3.1. Проблеми та перспективи розвитку фінансової відповідальності в сучасній школі.....	37
3.2. Педагогічний експеримент та оцінка ефективності методики.....	39
3.3. Практичні рекомендації щодо підвищення ефективності формування фінансової відповідальності учнів	48
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах розвитку освіти фінансова грамотність є важливою складовою компетентнісного розвитку особистості. Фінансові рішення, з якими стикається людина в повсякденному житті, потребують не лише базових знань, а й усвідомленого та відповідального підходу до управління власними фінансовими ресурсами. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування фінансової відповідальності учнів, адже саме в шкільному віці закладаються основи фінансової культури та відповідальної поведінки.

Фінансова грамотність виступає базою для формування фінансової відповідальності, оскільки забезпечує розуміння сутності фінансових процесів, уміння планувати доходи й витрати, оцінювати ризики та прогнозувати наслідки фінансових рішень. Водночас наявність фінансових знань не гарантує відповідальної поведінки, якщо вони не підкріплені ціннісними орієнтаціями, мотивацією та практичним досвідом їх застосування. Саме тому важливого значення набуває компетентнісний підхід, орієнтований на інтеграцію знань, умінь, навичок і ставлень у реальних життєвих ситуаціях.

Компетентнісний підхід у освітньому процесі спрямований на формування здатності учнів застосовувати набуті знання у практичній діяльності, приймати обґрунтовані рішення та нести відповідальність за їх наслідки. У контексті фінансової освіти це означає перехід від засвоєння теоретичних відомостей до розвитку фінансово відповідальної поведінки, що передбачає вміння планувати бюджет, аналізувати фінансові ситуації, робити усвідомлений вибір і оцінювати власні дії з позицій особистої та соціальної відповідальності.

Актуальність дослідження зумовлена потребою оновлення змісту та методів навчання фінансової грамотності відповідно до вимог сучасної освіти, а також необхідністю пошуку ефективних педагогічних підходів до формування фінансової відповідальності учнів. У цьому контексті важливим є використання активних і практико-орієнтованих методів навчання, що сприяють розвитку

самостійності, критичного мислення та відповідального ставлення до фінансових рішень.

Таким чином, проблема формування фінансової відповідальності учнів у контексті компетентнісного підходу є актуальною та потребує ґрунтовного наукового й методичного опрацювання, що визначає доцільність і спрямованість

Проблеми формування фінансової грамотності, фінансової відповідальності та компетентнісного підходу в освіті висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Н. Бібік [4], Р. Буяка [6], В. Кременя [20], О. Пометун [34], О. Савченко [37], а також А. Lusardi, О. Mitchell [45;46], J. Raven, Р. Perrenoud [32; 37] та ін. Їхні дослідження стали теоретичною основою для обґрунтування шляхів формування фінансово відповідальної поведінки учнів.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та практичний аналіз ефективності формування фінансової відповідальності учнів у контексті компетентнісного підходу.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. проаналізувати сутність, структуру та компоненти фінансової відповідальності учнів;
2. визначити роль фінансової грамотності як основи формування фінансової відповідальності;
3. дослідити педагогічні умови та методики формування фінансової відповідальності у навчальному процесі;
4. провести педагогічний експеримент і оцінити ефективність запропонованих методичних заходів;
5. розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності формування фінансової відповідальності учнів.

Об’єкт дослідження – процес формування фінансової відповідальності учнів у загальноосвітніх закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови, методи і технології, що забезпечують ефективне формування фінансової відповідальності учнів у контексті компетентнісного підходу.

У процесі написання випускної кваліфікаційної роботи було використано комплекс *методів дослідження*: аналіз наукової літератури, узагальнення педагогічного досвіду, педагогічне спостереження, анкетування, тестування, статистичні методи опрацювання результатів експерименту.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів у навчальній діяльності закладів загальної середньої освіти для:

- підвищення ефективності формування фінансової відповідальності учнів;
- розвитку умінь планувати та аналізувати власні фінансові рішення;
- формування відповідальної поведінки та соціальної свідомості у школярів.

Таким чином, вибір теми обумовлений сучасними освітніми потребами та викликами суспільства і спрямований на підвищення ефективності формування фінансової відповідальності та розвитку підприємницької компетентності учнів у закладах загальної середньої освіти, що робить дослідження актуальним і практично значущим.

Апробація наукових результатів. Результати дослідження були представлені на XI Міжнародній науково - практичній конференції «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів», Луцьк, 6-7 листопада 2025 р. Тема доповіді «Компетентнісний підхід як основа формування фінансової відповідальності учнів.».

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ

1.1. Сутність та структура фінансової відповідальності

У сучасному світі, де економічні процеси змінюються надзвичайно швидко, а фінансова сфера все активніше переходить у цифровий формат, дедалі важливішим стає формування особистості, здатної відповідально ставитися до власних грошей та фінансових рішень. Сьогодні фінансова відповідальність — це вже не про просте вміння заощаджувати чи вести бюджет. Фінансова відповідальність розглядається як інтегрована якість, що включає вміння раціонально планувати та використовувати фінансові ресурси, оцінювати фінансові ризики, прогнозувати наслідки рішень та нести відповідальність за власну економічну поведінку [5; 7; 15].

Слід розуміти, що фінансова відповідальність є невід’ємною складовою ширшої фінансової компетентності учня - , яка охоплює сукупність знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, та поведінкових стратегій необхідних для раціонального управління фінансовими ресурсами.

У шкільному віці фінансова відповідальність проявляється через такі риси:

- усвідомлене ставлення до грошей як до ресурсу, який потребує обдуманого використання;
- уміння співвідносити бажання й можливості;
- здатність планувати особисті витрати й доходи;
- навички заощадження та уникнення імпульсивних покупок;
- розуміння наслідків необдуманих фінансових рішень [7; 24; 33].

Таким чином, фінансова відповідальність є багатогранним явищем, що формується під впливом освітнього середовища, сім’ї, соціальних інститутів і власного досвіду учнів.

Водночас фінансова відповідальність інтегрується з іншими ключовими компетентностями учнів, визначеними Державним стандартом базової середньої

освіти, що дозволяє розглядати її як комплексну якість, формування якої потребує цілісного підходу.

Перш за все, фінансова відповідальність тісно пов'язана з компетентністю *вміння вчитися впродовж життя*. Учні, які розвивають фінансову відповідальність, здатні осмислювати власні фінансові дії, аналізувати свої помилки, планувати особистий розвиток та вдосконалювати стратегії управління ресурсами. Такий зв'язок демонструє, що фінансова відповідальність не обмежується лише практичними навичками поводження з грошима, а включає вміння усвідомлено навчатися на власному досвіді, робити висновки та адаптувати поведінку у майбутньому.

Другою важливою складовою є *ініціативність і підприємливість*, які безпосередньо пов'язані з прийняттям фінансових рішень. Учні, що розвивають ці компетентності, здатні генерувати ідеї, оцінювати наявні ресурси, прогнозувати ризики та наслідки своїх дій. Фінансова відповідальність у цьому контексті проявляється у здатності робити зважений вибір, ефективно планувати витрати та доходи, а також відповідати за наслідки прийнятих рішень.

Не менш тісно фінансова відповідальність пов'язана з *соціальною та громадянською компетентністю*. Учні, які розвивають ці компетентності, демонструють відповідальне ставлення до спільних ресурсів, активно беруть участь у соціальних і благодійних проєктах, усвідомлюють значущість взаємодії та співпраці у фінансовій діяльності. Такий зв'язок підкреслює соціальну складову фінансової відповідальності: вміння враховувати інтереси інших людей і діяти не лише в індивідуальних, а й у суспільних інтересах [15; 33].

Інформаційно-комунікаційна компетентність також виступає важливою опорою фінансової відповідальності. Сучасний учень повинен уміти критично аналізувати фінансову інформацію, користуватися цифровими сервісами та онлайн-банкінгом, оцінювати достовірність джерел та обирати ефективні способи управління ресурсами. Ці вміння сприяють прийняттю обґрунтованих рішень і підвищують самостійність у фінансовій діяльності [5; 22].

У свою чергу, *комунікативна компетентність* також забезпечує ефективну взаємодію з однолітками, вчителями, членами родини та іншими учасниками освітнього або соціального процесу. Учні повинні вміти обговорювати фінансові питання, аргументувати власну позицію, працювати в команді над проєктами та колективними завданнями, що формує відповідальне ставлення до спільних ресурсів і розвиває навички фінансового партнерства [7; 24].

Таким чином, фінансова відповідальність виступає ключовим елементом *фінансової компетентності*, інтегруючись із різними сферами знань, умінь та цінностей учня. Вона об'єднує знаннєвий, діяльнісний та ціннісний аспекти, забезпечуючи комплексний розвиток фінансових навичок та формуючи стійкі установки щодо відповідального управління власними ресурсами. Включення фінансової відповідальності у структуру ключових компетентностей дозволяє не лише поглибити розуміння фінансів, а й створити основу для системного розвитку здатності до усвідомлених фінансових рішень у різних сферах життя [3; 15].

Фінансова відповідальність у структурі фінансової компетентності виступає однією з центральних складових, яка забезпечує реальну практичну реалізацію знань, умінь та поєднує в собі такі компоненти:

1. *Когнітивний компонент (знання).*

Він охоплює базові уявлення про гроші, бюджет, доходи і витрати, заощадження, ризики, фінансове планування. Учень повинен розуміти, як працюють прості фінансові інструменти, зокрема депозити, банківські картки чи кешбек, а також усвідомлювати поняття фінансової безпеки та захисту персональних даних.

2. *Операційно-діяльнісний компонент (уміння і навички).*

До нього належать практичні дії, які дитина здатна виконувати: планувати витрати, вести елементарний бюджет, порівнювати ціни, аналізувати вигідність покупки, визначати пріоритети. У старшому шкільному віці сюди також входить

уміння працювати з цифровими фінансовими сервісами та оцінювати ризики, пов'язані з онлайн-покупками й електронними платежами.

3. Мотиваційний компонент.

Це внутрішня готовність та бажання відповідально ставитися до грошей. Мотивація визначає, чому учень робить певний вибір: чи він прагне заощадити, чи керується імпульсом; чи готовий докладати зусиль для досягнення фінансової мети. Саме мотиваційна складова сприяє сформованій звичці відповідального ставлення до фінансів.

4. Ціннісний компонент.

Фінансова відповідальність передбачає наявність певних переконань та установок: усвідомлення важливості чесності у фінансових стосунках, відповідності витрат особистим можливостям, критичності до реклами, відмови від фінансових ризикованих дій. Ця складова є морально-етичним підґрунтям економічної поведінки учня.

5. Поведінковий компонент.

Він виявляється через реальні дії та рішення учня. Якщо учень здатний планувати власні витрати, відкладати гроші на потреби, не витрачати кошти імпульсивно й відповідально користуватися електронними сервісами, можна стверджувати, що у нього формується відповідальна фінансова поведінка [5; 7; 24].

У шкільному віці фінансова відповідальність формується поступово, відповідно до вікових особливостей учнів. Підлітки набувають здатності до абстрактного мислення й самостійного прийняття рішень, що робить цей період найбільш сприятливим для цілеспрямованого формування відповідального ставлення до фінансів [24;33].

У процесі навчання фінансова відповідальність забезпечує зв'язок між теоретичними знаннями і практичною поведінкою, формуючи в учнів уміння застосовувати знання у конкретних фінансових ситуаціях. Наприклад, при виконанні шкільного проєкту з підприємництва учень планує бюджет,

розподіляє ресурси та несе відповідальність за ефективність використання коштів.

Таким чином, фінансова відповідальність виступає не лише складовою компетентності, а й механізмом її реалізації. Без розвитку відповідальної фінансової поведінки знання та навички учнів залишаються показовими, а практична цінність компетентності значно зменшується.

Фінансова відповідальність як складова фінансової компетентності також визначає рівень *самостійності та готовності учнів до фінансового життя в суспільстві*, що включає:

- усвідомлення власних фінансових цілей;
- здатність прогнозувати наслідки своїх рішень;
- готовність нести економічну та соціальну відповідальність;
- здатність критично оцінювати інформацію та приймати раціональні рішення.

Загалом фінансова відповідальність школярів — це не лише про точність у підрахунках чи економію коштів. Фінансова відповідальність є центральним компонентом фінансової компетентності, який забезпечує її практичну реалізацію. Це здатність діяти обдуманно, прогнозувати наслідки своїх фінансових рішень і розуміти, що особиста економічна поведінка впливає на якість життя сьогодні і в майбутньому. Саме тому її формування є одним із ключових завдань сучасної шкільної освіти в контексті компетентнісного підходу.

Оскільки поняття «фінансова відповідальність» сформувалося на перетині економічної, педагогічної та психологічної наук, то це зумовлює існування різних підходів до його трактування, а саме:

1. Економічний підхід

У межах економічної науки фінансова відповідальність пов'язується з раціональним управлінням коштами, умінням прогнозувати наслідки економічних дій і готовністю нести відповідальність за прийняті рішення. Дослідники підкреслюють такі її характеристики:

- дотримання фінансових зобов'язань та контрактної дисципліни;
- раціональність і зваженість у витрачанні коштів;
- здатність аналізувати ризики та уникати непередбачених фінансових рішень;
- довгострокове планування та стратегічне мислення [6; 41].

У цьому контексті фінансова відповідальність розглядається як компонент економічної поведінки, що ґрунтується на фінансовій грамотності та умінні керувати власними ресурсами відповідно до об'єктивних умов ринку.

2. Педагогічний підхід

У педагогічній науці фінансова відповідальність трактується як результат цілеспрямованого освітнього впливу, спрямованого на формування у молоді навичок розумного управління фінансами. Дослідники підкреслюють, що фінансова відповідальність включає:

- систему фінансових знань (про бюджет, доходи, витрати, заощадження, ризики);
- уміння і навички фінансової поведінки (ведення бюджету, планування, аналіз вартостей);
- сформовані цінності та ставлення до грошей;
- готовність застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях.

У межах компетентнісного підходу фінансова відповідальність розглядається як ключова складова фінансової компетентності, що поєднує знання, навички, ставлення та практичні дії учня.

3. Психологічний підхід

Психологи трактують фінансову відповідальність як внутрішню установку особистості, що зумовлює її ставлення до грошей, заощаджень, ризиків і матеріальних благ. У центрі уваги цього підходу — такі елементи:

- сформована мотивація до відповідального управління коштами;
- здатність контролювати імпульсивні покупки;
- вміння відкладати миттєві бажання заради довгострокових цілей;
- рівень саморегуляції та самоконтролю у фінансових діях;

- усвідомлення наслідків власних рішень.

Таким чином, психологічний підхід наголошує на ролі внутрішніх факторів — цінностей, установок, емоційної зрілості та вольової сфери — які визначають стиль фінансової поведінки.

4. Соціальний підхід

Представники соціальних наук підкреслюють, що фінансова відповідальність формується у взаємодії людини із соціальним середовищем — сім'єю, школою, громадою, масовою культурою. У цьому підході акцент робиться на таких аспектах:

- соціальні очікування щодо поведінки відповідального громадянина;
- культура споживання та економічні традиції;
- вплив середовища на фінансові звички;
- участь у громадських та волонтерських ініціативах, пов'язаних з фінансовою доброчесністю [7; 28].

Таким чином, фінансова відповідальність розглядається як соціально-набута риса, що залежить від умов виховання та освітніх практик.

5. Інтегральний підхід

Сучасні вчені дедалі частіше об'єднують зазначені підходи та пропонують інтегральне бачення фінансової відповідальності. Воно передбачає, що ця якість:

- формується у взаємодії знань, умінь, мотивації та поведінки;
- залежить від особистісних рис, економічного мислення, соціального досвіду;
- проявляється у реальних фінансових рішеннях і вміннях відповідати за них;
- не є вродженою, а формується під впливом навчання та життєвих ситуацій.

Цей підхід є найбільш результативним для шкільної освіти, оскільки дозволяє розглядати фінансову відповідальність як інтегровану компетентність, що охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний компоненти.

В українській педагогічній науці проблематику фінансової відповідальності школярів вивчають: І. Буяк, О. Гнатишин, В. Сухінська, Є. Сливка – автори модельної програми «Підприємництво та фінансова грамотність» [7; 8]. Вони описують фінансову відповідальність як компонент підприємницької компетентності, наголошуючи на необхідності практичних методів: кейсів, тренінгів, навчальних проєктів.

О. Гудзенко, Л. Білан – аналізують питання економічного виховання, де відповідальна фінансова поведінка виступає головним критерієм сформованої фінансової культури [5; 26].

Представники економічного підходу вивчення фінансової відповідальності, зосереджуються на зв'язку між рівнем знань та реальними фінансовими рішеннями, а саме:

- О. Смовженко, С. Лондар – визначають фінансову відповідальність як показник поведінкової фінансової культури, що виявляється у здатності прогнозувати наслідки рішень і нести за них відповідальність;
- Міжнародна група, яка займається вимірюванням фінансової грамотності підлітків OECD / PISA, фінансову відповідальність трактують як складову компетентності, що включає вміння управляти ресурсами, розуміти ризики та дотримуватися довгострокових фінансових стратегій [41; 44]
- світові лідери у сфері фінансової грамотності - А. Лусарді, О. Мітчелл, у своїх працях підкреслюють: чим раніше учень отримує фінансові знання, тим вищим є рівень відповідальної фінансової поведінки у дорослому віці.

Методики О. Смовженко й результати національних опитувань показують, що батьківські практики (обговорення бюджету, делегування кишенькових грошей, моделювання економічної поведінки) істотно впливають на фінансові установки дітей, а ідеї Д. Макклелланда – про мотивацію досягнення та економічну поведінку заклали підґрунтя сучасних педагогічних підходів до виховання фінансової відповідальності. За його теорією – потреби людини не є вродженими, а формуються поступово — під впливом досвіду, соціального середовища, навчання, сімейних моделей поведінки.

Отже, аналіз наукових підходів свідчить, що фінансова відповідальність — багатовимірне поняття, яке поєднує економічну обґрунтованість, психологічну зрілість, педагогічно сформовані навички та соціальний досвід [7; 24; 33]. Для учнів фінансова відповідальність означає готовність приймати рішення, усвідомлюючи їхні наслідки, самостійно управляти ресурсами та діяти відповідально у типових і нестандартних фінансових ситуаціях.

1.2. Фінансова грамотність як основа формування фінансової відповідальності

Попри широку увагу дослідників до проблеми фінансової грамотності, саме категорія «*фінансова відповідальність*» залишається відносно новою. Дане поняття належить до міждисциплінарних категорій, оскільки поєднує економічні, психологічні, педагогічні та соціокультурні чинники. В науковій літературі воно не має єдиного трактування, проте більшість дослідників підкреслюють його зв'язок із фінансовою грамотністю, економічною поведінкою та здатністю особи приймати обґрунтовані рішення в умовах ризику [5; 22].

Вивчення фінансової грамотності у межах курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» обумовлене необхідністю сучасної освіти готувати учнів до свідомого управління власними фінансовими ресурсами та формування економічної культури. Сьогоднішні соціально-економічні реалії, поширення фінансових послуг та зростання важливості підприємницьких компетентностей вимагають від молоді уміння приймати обґрунтовані фінансові рішення, прогнозувати наслідки власних дій та відповідально ставитися до грошей. Саме ці потреби є передумовою створення та впровадження курсу, який поєднує фінансову грамотність із практичними навичками підприємництва.

Курс спрямований на формування у школярів комплексних знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного управління фінансами, включаючи планування доходів і витрат, ведення бюджету, оцінку фінансових ризиків,

прийняття обґрунтованих рішень та розвиток підприємницького мислення. До основних цілей курсу відносять:

- розвиток фінансового мислення та здатності приймати свідомі фінансові рішення;
- формування практичних навичок планування та контролю власних фінансів;
- підвищення усвідомлення цінності грошей, відповідальності та економічної свідомості;
- інтеграція підприємницьких компетентностей із фінансовими знаннями та уміннями, що дозволяє застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях [7; 24].

Варто відзначити, що курс вже впроваджено у навчальний процес закладів загальної середньої освіти, що дозволяє системно формувати фінансову грамотність та фінансову відповідальність учнів. Його застосування сприяє розвитку критичного мислення, економічної самостійності та готовності до прийняття раціональних фінансових рішень, що робить курс практично значущим та актуальним для сучасної шкільної освіти.

Таким чином, курс «Підприємництво і фінансова грамотність» виступає ефективним інструментом комплексного розвитку фінансової компетентності, формування підприємницьких навичок і відповідальної фінансової поведінки, що є важливим чинником підготовки учнів до активного і усвідомленого життя в сучасному економічному середовищі.

Фінансова грамотність виступає основою, на якій вибудовується фінансова відповідальність. Вона охоплює володіння базовими економічними знаннями, розуміння фінансових процесів та уміння застосовувати їх на практиці.

Фінансова грамотність і фінансова відповідальність перебувають у тісному взаємозв'язку. Знання про доходи, витрати, заощадження та інвестиції створює основу для обґрунтованих рішень, а практичне застосування цих знань формує звички відповідальної поведінки. Якщо фінансова грамотність відповідає на

питання «*що потрібно знати*» і «*як діяти*», то фінансова відповідальність — «*чому важливо діяти саме так*» та «*які наслідки це матиме*» [15; 26].

Науковці виділяють кілька компонентів фінансової грамотності, які безпосередньо впливають на розвиток фінансової відповідальності у школярів:

1. *Знання та розуміння фінансових понять*: До них належать доходи, витрати, заощадження, бюджет, кредити, інвестиції, відсотки, ризики та фінансове планування. Учень повинен не лише знати ці поняття, а й розуміти, як вони взаємопов'язані.

2. *Практичні навички*: Включають ведення особистого або сімейного бюджету, планування витрат, здійснення економічно обґрунтованих покупок, користування банківськими та цифровими фінансовими інструментами.

3. *Мотиваційно-ціннісні установки*: Учні повинні усвідомлювати цінність грошей, вчитися ставити фінансові цілі, відкладати кошти, відмовлятися від імпульсивних витрат і розвивати підприємливість.

4. *Поведінкові навички*: Цей компонент включає вміння ухвалювати рішення, оцінювати наслідки, діяти відповідально в нестандартних фінансових ситуаціях, наприклад, у шкільному бізнес-проекті або при організації благодійної акції [5; 7; 24].

Фінансова грамотність — це ключ до фінансової відповідальності, оскільки вона дає знання та навички для розумного управління грошима: планування бюджету, заощадження та інвестування, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення, досягати фінансової стабільності й добробуту, а не потрапляти в борги. Вона формує культуру відповідального ставлення до фінансів, що є критично важливим в умовах складних економічних викликів.

Таким чином, розвиток фінансової грамотності прямо сприяє формуванню у школярів усвідомленої та відповідальної фінансової поведінки, яка є важливим компонентом їхньої життєвої та професійної компетентності.

До можливостей, які надаються учням при вивченні фінансової грамотності у межах курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» можна віднести:

- *здійснювати фінансове планування.* Визначати бюджет класного заходу чи особистих витрат на навчальні матеріали.
- *оцінювати фінансові ризики.* Наприклад, порівнювати вартість закупівель для шкільного проєкту або вибрати найбільш вигідний варіант інвестування невеликої суми у шкільну діяльність.
- *приймати обґрунтовані рішення.* Учні навчаються аналізувати альтернативи, враховувати наслідки своїх дій та брати відповідальність за вибір.
- *формувати підприємницьке мислення.* Курс дозволяє моделювати реальні економічні ситуації та навчати учнів відповідально розподіляти ресурси, планувати доходи й витрати та визначати економічну ефективність власних проєктів [15; 26].

Хоча категорії «фінансова грамотність» та «фінансова відповідальність» не є тотожними, у педагогічних і економічних дослідженнях вони розглядаються як взаємозалежні, а фінансова грамотність — як ключова умова формування фінансової відповідальності. Тому можна аргументувати «фінансова грамотність → фінансова відповідальність» як пряма залежність, що часто подається у вигляді рівняння або логічної моделі. (Рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Модель взаємозв'язку фінансової грамотності та фінансової відповідальності учнів

Наведемо аргументи, чому ж фінансова грамотність прирівнюється до фінансової відповідальності, або як мінімум є її структурною одиницею:

- *розуміння наслідків*: Знаючи фінансові принципи, людина усвідомлює наслідки своїх витрат та заощаджень, що спонукає до відповідального поводження з грошима [1; 2].
- *планування та контроль*: Грамотна людина вміє скласти бюджет, відстежувати доходи та витрати, контролювати фінансові потоки, що є основою відповідального управління.
- *довгострокове мислення*: Фінансова грамотність вчить не лише витратити, а й відкласти та інвестувати, створюючи фінансову безпеку на майбутнє, а не жити "від зарплати до зарплати".
- *здатність ухвалювати рішення*: Вона розвиває навички ефективного використання фінансових продуктів (кредитів, депозитів, інвестицій), знижуючи ризики та відповідаючи за вибір.
- *проактивність замість реактивності*: Замість того, щоб реагувати на фінансові проблеми (борги, відсутність заощаджень), фінансово грамотна людина діє проактивно для їх запобігання [2; 3; 7].

Отже, фінансова грамотність є невід'ємною основою формування фінансової відповідальності учнів. Вона поєднує знання, практичні навички, цінності та поведінкові установки, що дозволяє школярам свідомо приймати фінансові рішення та відповідати за їхні наслідки. У межах компетентнісного підходу курс «Підприємництво та фінансова грамотність» забезпечує формування цих компетентностей через практичні завдання, моделювання реальних ситуацій, інтерактивні вправи та проєктну діяльність.

РОЗДІЛ 2. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ

2.1. Компетентнісний підхід як інструмент формування навичок фінансової відповідальності

Компетентнісний підхід у сучасному освітньому середовищі розглядається як провідна методологія, що орієнтована на формування цілісної особистості шляхом інтеграції знань, умінь, ціннісних орієнтацій та поведінкових установок учня в єдину систему. Його сутність полягає у спрямуванні освітнього процесу не лише на засвоєння навчального матеріалу, а й на формування здатності застосовувати отримані знання у реальних життєвих ситуаціях [3; 4] .

У контексті фінансової освіти компетентнісний підхід набуває особливого значення, оскільки виступає ефективним інструментом формування фінансової відповідальності учнів. Він забезпечує перехід від теоретичного засвоєння понять, пов'язаних із грошима, бюджетуванням, заощадженнями та управлінням фінансовими ресурсами, до розвитку практичних фінансових компетентностей. Такий підхід сприяє формуванню в учнів умінь приймати обґрунтовані фінансові рішення, оцінювати можливі ризики, прогнозувати наслідки власних дій і нести відповідальність за результати прийнятих рішень.

Крім того, компетентнісний підхід створює умови для розвитку фінансової культури, економічного мислення та відповідальної фінансової поведінки, що є необхідними складовими підготовки учнів до самостійного життя в сучасному соціально-економічному середовищі. Завдяки орієнтації на практичну діяльність і життєві ситуації він дозволяє поєднати фінансову грамотність із формуванням ціннісного ставлення до фінансових ресурсів та відповідальності за їх використання [1; 4; 5].

Застосування компетентнісного підходу передбачає інтеграцію навчальної діяльності у три взаємопов'язані складові: *знання, уміння та ставлення*. Перший компонент охоплює базові економічні й фінансові знання: основи управління коштами, планування особистого бюджету, оцінку ризиків і можливостей.

Другий — розвиток практичних умінь, таких як ведення сімейного чи шкільного бюджету, участь у бізнес-проектах, моделювання фінансових ситуацій і прийняття рішень у реальних або імітованих умовах. Третій компонент — формування ціннісного та мотиваційного ставлення до грошей, ощадливості, підприємливості та етичного споживання (Рис.2.1.).

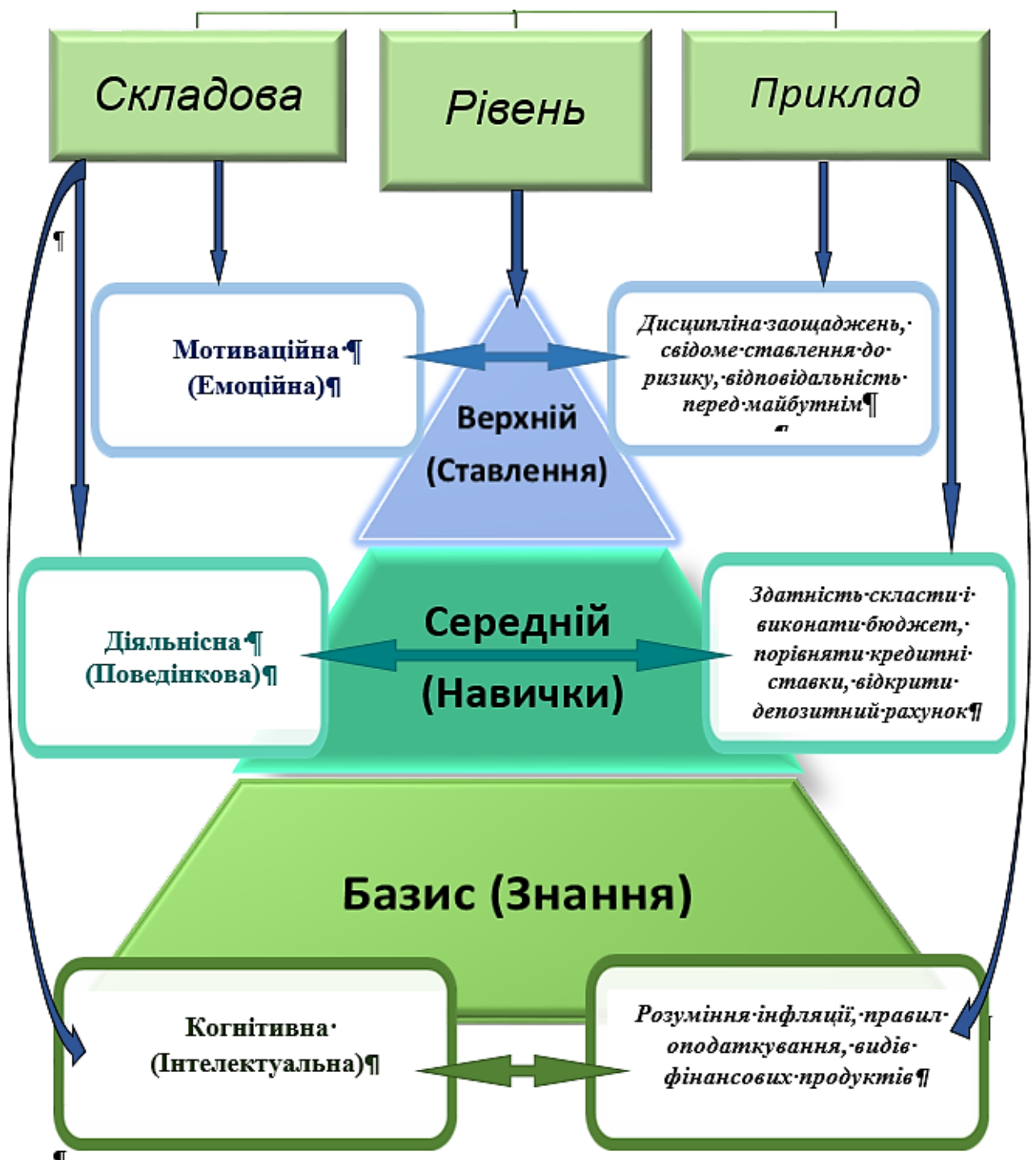

Рис.2.1. Ключові компоненти фінансової відповідальності

Компетентнісний підхід активно використовує *проектну діяльність* та *командну роботу*, що розвиває навички, необхідні для управління фінансами у суспільстві, такі як обговорення фінансових цілей у парі чи групі, а також здатність шукати та аналізувати складну фінансову інформацію. Фінансова відповідальність вимагає не лише вміння рахувати, але й дисципліни та самоконтролю. Ці ставленнєві аспекти формуються через постійну рефлексію та зворотний зв'язок. Учень веде фінансове портфоліо, де документує свої навчальні рішення та їхні наслідки, аналізуючи, чому одне рішення було більш успішним, ніж інше, і що потрібно змінити у своїй поведінці. Це перетворює помилки на цінний досвід і зміцнює мотивацію до свідомого фінансового управління [1; 14; 30].

Крім того, компетентнісний підхід також передбачає *практико-орієнтовану діяльність*, яка дозволяє учням реалізовувати отримані знання і навички на практиці. Це можуть бути: створення власних мініпроектів з управління фінансами, участь у шкільних бізнес-ярмарках, симуляції економічних ситуацій, обговорення сімейного бюджету та планування витрат. Така діяльність формує внутрішню мотивацію та відповідальність, адже учень бачить наслідки своїх рішень і вчиться враховувати ризики та вигоди. Саме тому невід'ємною частиною навчання стають кейс-стаді та симуляції. Ці методики занурюють людину в гіпотетичні, але реалістичні фінансові дилеми, змушуючи її приймати рішення в умовах обмежених ресурсів або ризику, наприклад, обирати між різними інвестиційними портфелями або скласти сімейний бюджет після непередбачуваної втрати доходу. Це формує ключову навичку — критичне мислення та здатність до обґрунтованого фінансового вибору [33; 16; 41].

Особливе значення має також *взаємодія з соціальним середовищем*: сім'я, школа та громада виступають активними партнерами у формуванні фінансової відповідальності. Компетентнісний підхід передбачає залучення батьків до навчального процесу, використання групових проектів, колективних обговорень фінансових рішень, що створює умови для практичного засвоєння принципів відповідального фінансового поведіння.

Варто зауважити, що важливою особливістю компетентнісного підходу є міждисциплінарний характер. Навички фінансової відповідальності не обмежуються економічними предметами. Вони інтегруються у математику (через розрахунок складних відсотків), право (через вивчення прав споживачів фінансових послуг) і навіть суспільствознавство (через розуміння етичних аспектів позичання та кредитування) та ін. Такий цілісний підхід гарантує, що фінансова грамотність стає не просто окремим набором знань, а життєвою компетентністю, яку можна застосувати у будь-якій ситуації.

Окрім того, компетентнісний підхід змінює і *спосіб оцінювання*. Замість традиційних тестів, які лише перевіряють знання, застосовується оцінювання продуктивності, що перевіряє здатність учня виконувати складні завдання. Оцінюється якість фінального продукту – чи то розроблений бізнес-план, чи то запропонована інвестиційна стратегія – а також сам процес прийняття рішення, що є справжнім відображенням сформованих навичок і рівня фінансової відповідальності. Таким чином, компетентнісний підхід забезпечує, що людина отримує не просто диплом про знання, а фактичну здатність ефективно керувати своїми фінансами протягом усього життя [6; 10; 32].

Таким чином, компетентнісний підхід виступає інструментом цілісного формування навичок фінансової відповідальності, поєднуючи теоретичну підготовку, практичну діяльність та розвиток ціннісних установок. Він забезпечує не тільки навчання фінансовій грамотності, а й формування готовності учнів до відповідальної економічної поведінки у сучасному суспільстві [27; 44].

2.2. Педагогічні технології та методи формування фінансово відповідальної поведінки школярів

Формування фінансової відповідальності школярів у сучасному освітньому процесі потребує цілеспрямованого використання педагогічних технологій і методів, орієнтованих на практичне застосування знань, розвиток усвідомлених фінансових установок та відповідальної поведінки. У межах компетентнісного підходу ключовим завданням є не лише засвоєння фінансових понять, а й формування здатності приймати обґрунтовані фінансові рішення в реальних життєвих ситуаціях [22; 34].

Ефективними в цьому контексті є *проектні технології*, які забезпечують інтеграцію теоретичних знань і практичної діяльності. Виконуючи навчальні проекти, пов'язані з плануванням бюджету, створенням мінібізнесу або реалізацією благодійних ініціатив, учні вчаться аналізувати фінансові ресурси, прогнозувати результати та нести відповідальність за прийняті рішення. Проектна діяльність сприяє розвитку самостійності, фінансової дисципліни та довгострокового мислення. Проектне навчання допомагає учням відчутти себе реальними учасниками фінансового процесу, де від їхніх рішень залежить результат. Це не просто «виконати завдання», а спланувати, прорахувати, реалізувати і оцінити власні фінансові дії [32; 46].

До прикладу

- учні можуть створити особистий або сімейний бюджет на місяць, розраховуючи доходи та витрати, плануючи заощадження.
- можна організувати шкільний бізнес-проект, де команда планує виробництво і продаж продукції, розподіляє прибуток і оцінює ризики.
- благодійні ініціативи дають учням змогу зрозуміти, як правильно розподіляти ресурси і нести відповідальність за використання коштів.

Проектна діяльність розвиває у дітей практичні навички, уміння планувати та приймати рішення, а також виховує усвідомлене ставлення до грошей.

Важливе місце у формуванні фінансової відповідальності посідають *інтерактивні технології*. Учні не просто слухають про гроші, а діють, пробують і помиляються у безпечному середовищі, щоб потім робити правильні висновки [16; 21].

До ефективних інтерактивних методів належать:

- ділові та рольові ігри, наприклад, «Ринок і конкуренція» або «Банк і клієнт», де учні моделюють поведінку продавців і покупців, приймають рішення щодо цін та доходів;
- кейс-метод, коли учні розбирають конкретну фінансову проблему (наприклад, як правильно розподілити кишенькові гроші або заощадження на певну покупку);
- фінансові симуляції — імітація бюджету, ринку або інвестицій, що дозволяє учням робити вибір і бачити наслідки;
- дебати та дискусії про фінансові рішення, де учні аргументують свій вибір, вчаться слухати інших та оцінювати альтернативи.

Моделювання реальних економічних ситуацій дозволяє учням на практиці відпрацювати навички управління коштами, оцінювання фінансових ризиків, вибору оптимальних стратегій поведінки. Аналіз кейсів, що відображають типові фінансові проблеми, сприяє розвитку критичного мислення, умінню аналізувати інформацію і оцінювати ризики, що є основою відповідальної фінансової поведінки.

Фінансова відповідальність неможлива без здатності думати, порівнювати, аналізувати і робити власні висновки. Саме тому *технології розвитку критичного мислення* мають значний потенціал, адже вони формують здатність аналізувати фінансову інформацію, розпізнавати маніпуляції та робити зважені висновки [20; 37]. Саме для цього і використовують такі методи розвитку критичного мислення:

- проблемні запитання допомагають учням задуматися: «Що буде, якщо витратити всі гроші одразу?» або «Які ризики при взятті кредиту?»

- SWOT-аналіз фінансових рішень — учні оцінюють сильні та слабкі сторони, можливості та загрози для кожного варіанту витрат чи заощаджень.

- аналіз реклами та пропозицій на ринку вчить розпізнавати маркетингові маніпуляції, оцінювати реальну користь продукту і приймати зважене рішення.

Завдяки цим методам учні не просто виконують фінансові завдання, а розвивають уміння обдуманого приймати рішення і нести за них відповідальність.

Окрему роль відіграють *тренінгові методи*, спрямовані на формування практичних навичок фінансової діяльності. Тренінги допомагають перенести знання на практику і закріпити навички. Вони орієнтовані на конкретні вміння, які учні застосовують у повсякденному житті. Наприклад:

- тренінг ведення особистого бюджету, де учні вчать планувати доходи та витрати, вести облік грошей.
- тренінг фінансової безпеки, який пояснює, як уникати шахрайства та необачних кредитів.
- тренінг з прийняття рішень у стресових ситуаціях, наприклад, як реагувати на раптову фінансову проблему або покупку, на яку не вистачає грошей.

Такі заняття формують звичку відповідальної поведінки, що переходить у реальні дії у повсякденному житті.

В умовах цифровізації освіти зростає значення *технологій змішаного та цифрового навчання*, які розширюють можливості формування фінансової відповідальності. Цифрові інструменти роблять навчання цікавішим і доступнішим, дозволяють учням працювати в зручному темпі та самостійно перевіряти результати. А саме:

- онлайн-платформи з фінансових симуляцій та тестів.
- цифрові тренажери для планування бюджету, розрахунку заощаджень або інвестицій.
- відеоуроки, презентації та інтерактивні підручники, що демонструють реальні фінансові ситуації.

Ці технології дають учням можливість експериментувати, пробувати різні стратегії і одразу бачити наслідки, що допомагає формувати усвідомлену фінансову відповідальність.

Технології проблемного навчання ставить учня перед фінансовою задачею, яку потрібно вирішити самотійно або в групі. Важливо, що учень самотійно шукає рішення, аналізує наслідки та робить висновки.

Приклад: «У вас є певна сума грошей, і потрібно купити необхідні речі на тиждень, зберігши частину для заощадження». Такий підхід розвиває вміння планувати, прогнозувати та нести відповідальність за наслідки своїх рішень.

Соціально-педагогічні технології формують ціннісну та етичну складову фінансової відповідальності через практичну взаємодію у колективі та соціумі:

- участь у шкільних ярмарках і благодійних акціях, де учні відповідають за планування витрат і прибутку [12; 25].
- співпраця з місцевими банками, підприємствами, участь у тренінгах або екскурсіях.
- реальні проекти, де необхідно працювати у команді, розподіляти ресурси та звітувати про витрати.

Це допомагає усвідомити соціальну відповідальність у фінансових рішеннях і формує звичку планувати та контролювати свої фінанси.

Отже, педагогічні технології та методи формування фінансової відповідальності учнів мають ґрунтуватися на поєднанні діяльнісних, інтерактивних і ціннісно орієнтованих підходів. Їх комплексне використання в освітньому процесі створює умови для переходу фінансової грамотності в усвідомлену та відповідальну фінансову поведінку, що відповідає вимогам компетентнісного підходу [4; 43].

Таким чином, використання сучасних педагогічних технологій і методів створює необхідні передумови для формування фінансової відповідальності учнів, однак їх ефективність значною мірою залежить від умов реалізації в освітньому процесі. Навіть найбільш результативні методи не забезпечують сталого формування відповідальної фінансової поведінки без урахування

організаційних, психолого-педагогічних та соціальних чинників навчання. У зв'язку з цим актуальним є визначення та обґрунтування педагогічних умов, за яких формування фінансової відповідальності учнів відбувається найбільш ефективно, що й становить предмет подальшого розгляду.

2.3. Педагогічні умови формування фінансової відповідальності учнів

Формування фінансової відповідальності учнів є складним педагогічним процесом, який визначається не лише вибором технологій і методів навчання, а й системою педагогічних умов, що забезпечують їх ефективну реалізацію. Педагогічні умови — це сукупність організаційних, психологічних, змістових і мотиваційних чинників, що створюють сприятливе середовище для розвитку фінансової компетентності та відповідальної фінансової поведінки.

1. Організаційно-педагогічні умови відіграють визначальну роль у формуванні фінансової грамотності та фінансово відповідальної поведінки учнів, оскільки саме вони забезпечують цілісність, логічність і практичну спрямованість освітнього процесу.

Насамперед важливим є цілеспрямоване включення тем фінансової грамотності до навчальних програм та освітніх курсів. Йдеться не про часткове звернення до фінансових питань, а про їх свідоме й продумане впровадження у зміст навчання. Така інтеграція дає змогу учням поступово засвоювати базові фінансові поняття, розуміти механізми управління особистими коштами, усвідомлювати значення заощаджень, планування бюджету та відповідального споживання. Чітка присутність фінансової тематики в програмах сприяє формуванню стійкого інтересу до цих питань і підвищує практичну цінність навчання [11; 13].

Важливою умовою є системність навчання, яка передбачає логічну послідовність подачі матеріалу та поступове ускладнення завдань відповідно до вікових та пізнавальних можливостей учнів. Системний підхід дозволяє поєднувати теоретичні знання з практичними завданнями, що сприяє кращому розумінню фінансових процесів і розвитку навичок їх застосування в реальних

життєвих ситуаціях. Завдяки цьому учні не лише запам'ятовують окремі факти, а формують цілісне уявлення про фінансову діяльність та відповідальне прийняття рішень.

Не менш значущим є використання міжпредметних зв'язків, які дають змогу інтегрувати фінансові знання в різні навчальні дисципліни. Поєднання фінансової тематики з математикою, географією, історією, громадянською освітою чи трудовим навчанням сприяє усвідомленню практичного значення фінансів у різних сферах життя. Такий підхід допомагає учням побачити взаємозв'язок між економічними процесами та соціальними, природними чи культурними явищами, а також розвиває здатність застосовувати знання комплексно [22; 27].

Важливою складовою організаційно-педагогічних умов є створення шкільного фінансово-освітнього середовища, яке стимулює активну та практичну діяльність учнів. Функціонування тематичних бібліотек, фінансових клубів, участь у шкільних проєктах, ярмарках чи благодійних ініціативах сприяє набуттю реального досвіду управління коштами, планування витрат і колективної відповідальності. Таке середовище формує у школярів відчуття причетності до спільної справи, розвиває ініціативність, самостійність і відповідальне ставлення до фінансових рішень.

Таким чином, сукупність організаційно-педагогічних умов забезпечує ефективне впровадження фінансової грамотності в освітній процес, сприяючи не лише засвоєнню знань, а й формуванню практичних умінь та ціннісних орієнтацій, необхідних для фінансово відповідальної поведінки в майбутньому.

2. Змістові умови визначають наповнення освітнього процесу та безпосередньо впливають на якість формування фінансової грамотності й фінансової відповідальності учнів. Саме зміст навчання забезпечує перехід від абстрактних знань до їх усвідомленого застосування у повсякденному житті.

Передусім важливим є включення до навчального матеріалу тем, що розкривають основи фінансової грамотності, зокрема питання особистих фінансів, бюджетування, планування доходів і витрат, заощаджень, а також

управління фінансовими ризиками [3;26]. Опрацювання таких тем допомагає учням зрозуміти, як формується сімейний бюджет, яким чином приймаються фінансові рішення та які наслідки вони можуть мати в коротко- і довгостроковій перспективі. Завдяки цьому навчальний матеріал набуває прикладного характеру й сприяє підготовці учнів до самостійного фінансового життя.

Важливою змістовою умовою є використання актуальних і реалістичних прикладів, кейсів та практичних завдань, які моделюють ситуації, наближені до реального життя. Аналіз конкретних життєвих прикладів, розв'язання фінансових задач, робота з кейсами щодо вибору способів витрат чи заощаджень дозволяють учням відчувати відповідальність за прийняті рішення. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, уміння прогнозувати наслідки власних дій і формує усвідомлене ставлення до фінансів [5; 45].

Не менш значущим є поєднання знань, умінь і ціннісних орієнтацій, що в сукупності формують цілісну фінансову компетентність. Учні не лише засвоюють теоретичні відомості про фінанси, а й набувають практичних умінь застосовувати їх у різних ситуаціях, водночас усвідомлюючи важливість чесності, відповідальності та далекоглядності у фінансовій поведінці. Така інтеграція когнітивного, діяльнісного та ціннісного компонентів забезпечує стійке формування фінансово відповідальної особистості.

Отже, змістові умови створюють підґрунтя для глибокого й осмисленого засвоєння фінансових знань, розвитку практичних навичок та формування відповідних цінностей, що є необхідною передумовою ефективної фінансової освіти.

3. Психолого-педагогічні умови

Формування фінансової відповідальності учнів є складним і багатогранним педагогічним процесом, що потребує урахування вікових, психологічних та соціальних особливостей школярів. Саме психолого-педагогічні умови є важливою складовою формування фінансової грамотності та фінансово відповідальної поведінки, оскільки вони безпосередньо пов'язані з внутрішніми установками, мотивацією та особистісним розвитком учнів. Саме ці умови

створюють психологічне підґрунтя для усвідомленого ставлення до фінансової діяльності та готовності приймати обґрунтовані рішення [14; 20].

Однією з ключових умов є *урахування вікових особливостей учнів*. Зокрема, учні старших класів уже володіють достатнім рівнем абстрактного мислення, здатні аналізувати фінансові ситуації, порівнювати альтернативи, прогнозувати можливі наслідки прийнятих рішень і планувати власні витрати на коротко- та довгострокову перспективу. Це створює сприятливі умови для використання ситуаційних завдань, рольових ігор, навчальних проєктів, що моделюють реальні фінансові процеси. Така діяльність сприяє розвитку навичок бюджетування, оцінки ризиків і відповідального управління фінансовими ресурсами.

Важливу роль у формуванні фінансової відповідальності відіграє *вчитель як координатор і наставник фінансового навчання*. Педагог у цьому процесі не обмежується передачею теоретичних знань, а спрямовує учнів на осмислення фінансових явищ, розвиток критичного мислення та вміння аналізувати наслідки власних рішень. Учитель моделює життєві фінансові ситуації, пояснює можливі ризики необдуманих витрат, стимулює ощадливість, підприємливість і здатність до самоконтролю. Педагогічна підтримка сприяє формуванню в учнів відповідального ставлення до грошей і фінансових зобов'язань.

Суттєвий вплив на формування фінансової відповідальності має *сім'я та соціальне середовище*, у якому відбувається первинна фінансова соціалізація дитини. Саме в родині учні засвоюють базові уявлення про гроші, ставлення до заощаджень, витрат і відповідальності за фінансові рішення. У цьому контексті важливо, щоб шкільна фінансова освіта доповнювала сімейний досвід, розширювала його та коригувала можливі стереотипи. Освітня діяльність має створювати умови для практичного застосування знань, отриманих як у школі, так і поза її межами.

Важливою психолого-педагогічною умовою є *стимулювання практичної діяльності учнів*. Використання інтерактивних методів навчання — аналізу кейсів («Фінансові рішення сім'ї», планування особистого бюджету), рольових

ігор («Бюджет», «Ринок»), проєктів з управління ресурсами — дозволяє учням зануритися в реальні або наближені до реальних фінансові ситуації. У процесі такої діяльності школярі навчаються приймати обґрунтовані рішення, оцінювати альтернативи, прогнозувати наслідки своїх дій і нести відповідальність за зроблений вибір.

Окрему увагу слід приділяти *формуванню мотивації до самостійного навчання та фінансової самостійності*. Усвідомлення практичної значущості фінансових знань для власного життя сприяє розвитку внутрішньої зацікавленості учнів, бажання самостійно здобувати інформацію та застосовувати її на практиці. Це, у свою чергу, формує готовність до відповідальної фінансової поведінки в майбутньому.

Не менш важливими є *розвиток критичного мислення та здатності прогнозувати наслідки фінансових рішень*, а також *використання методів рефлексії та самооцінки*. Аналіз власних дій, обговорення результатів виконаних завдань, усвідомлення помилок і досягнень дозволяють учням коригувати свою фінансову поведінку, розвивати саморегуляцію та відповідальність.

Значну роль відіграє і *формування ціннісних орієнтирів*, пов'язаних зі ставленням до грошей. Педагогічне завдання полягає у вихованні розуміння важливості ощадності, планування фінансів, відповідального використання ресурсів та усвідомлення зв'язку між фінансовою грамотністю, особистим добробутом і соціальною адаптацією.

Отже, психолого-педагогічні умови формування фінансової відповідальності забезпечують цілісний вплив на особистість учня, поєднуючи мотиваційні, когнітивні, діяльнісні та ціннісні компоненти. Вони створюють основу для ефективного розвитку фінансової грамотності та формування здатності до свідомого й відповідального управління власними фінансовими ресурсами.

Таким чином, психолого-педагогічні умови забезпечують формування внутрішньої готовності учнів до фінансово відповідальної поведінки, поєднуючи

мотиваційні, когнітивні та рефлексивні аспекти навчання, що є необхідною передумовою ефективної фінансової освіти [10; 29].

4. *Соціально-педагогічні умови* є важливим чинником формування фінансової грамотності та фінансово відповідальної поведінки учнів, оскільки вони забезпечують взаємодію школи з родиною та ширшим соціальним середовищем. Завдяки таким умовам фінансова освіта виходить за межі класної кімнати й набуває практичного, життєво орієнтованого характеру.

Вагоме значення має *активне залучення батьків і родини до освітнього процесу*, адже саме сім'я відіграє ключову роль у формуванні фінансових звичок і моделей поведінки дитини. Підтримка з боку батьків сприяє закріпленню тих знань і навичок, які учні здобувають у школі, у повсякденному житті. Спільне обговорення сімейного бюджету, планування витрат, формування ощадних звичок у домашньому середовищі підсилюють виховний ефект фінансової освіти та сприяють усвідомленню відповідальності за власні фінансові рішення.

Не менш важливою соціально-педагогічною умовою є *підтримка колективних форм діяльності*, зокрема участь учнів у шкільних проєктах, бізнес-ярмарках, благодійних і волонтерських ініціативах. Такі види діяльності створюють умови для практичного застосування фінансових знань, розвитку навичок командної роботи, планування спільного бюджету та розподілу ресурсів. У процесі колективної діяльності учні вчаться співпраці, взаємної відповідальності та усвідомлюють соціальне значення фінансових рішень.

Важливою складовою соціально-педагогічних умов є *створення партнерських зв'язків із місцевими фінансовими установами, підприємствами та громадськими організаціями*. Проведення екскурсій, тренінгів, зустрічей із фахівцями, практичних занять за участю представників фінансової сфери дозволяє учням ознайомитися з реальними механізмами функціонування фінансових інститутів [12; 27]. Така співпраця підвищує мотивацію до навчання, розширює уявлення про фінансову діяльність і сприяє формуванню відповідального ставлення до грошей у реальних соціально-економічних умовах.

Отже, соціально-педагогічні умови забезпечують інтеграцію фінансової освіти у соціальний простір учня, поєднуючи зусилля школи, родини та громади. Вони створюють передумови для закріплення фінансових знань у практичній діяльності та формування стійких навичок фінансово відповідальної поведінки.

5. *Мотиваційно-ціннісні умови* відіграють ключову роль у формуванні фінансової відповідальності учнів, оскільки саме вони визначають ставлення особистості до грошей, фінансової діяльності та власних ресурсів. За наявності сформованих мотиваційних установок фінансова грамотність перестає бути лише набором знань і перетворюється на усвідомлену життєву позицію.

Важливою умовою є *формування позитивного ставлення до фінансової дисципліни та ощадливості*. Учні мають усвідомлювати, що раціональне використання коштів, дотримання фінансових правил і вміння контролювати витрати не обмежують свободу, а навпаки — створюють передумови для досягнення особистих цілей і фінансової стабільності. Таке розуміння сприяє формуванню відповідального ставлення до грошей і запобігає імпульсивним фінансовим рішенням.

Не менш значущим є *виховання усвідомленої потреби в плануванні, економії та відповідальному використанні ресурсів*. У процесі навчання учні поступово доходять висновку, що фінансове планування є необхідною умовою ефективного управління власними ресурсами. Усвідомлення цінності заощаджень, уміння розставляти фінансові пріоритети та оцінювати власні потреби формують основи фінансово відповідальної поведінки як у повсякденному житті, так і в майбутній професійній діяльності.

Важливу роль у розвитку мотиваційно-ціннісної сфери відіграє *стимулювання внутрішньої мотивації учнів через ігрові та проєктні форми діяльності*. Участь у фінансових іграх, навчальних проєктах, моделюванні економічних ситуацій дозволяє учням відчути прямий зв'язок між прийнятими рішеннями та отриманими результатами. Такий досвід сприяє усвідомленню особистої відповідальності за власний вибір, підвищує зацікавленість у навчанні та формує стійке прагнення до раціональної фінансової поведінки [33; 40].

Таким чином, мотиваційно-ціннісні умови створюють внутрішню основу для формування фінансової відповідальності, поєднуючи позитивне ставлення до фінансової дисципліни, усвідомлену потребу в плануванні та активну особистісну залученість учнів у процес прийняття фінансових рішень.

Отже, комплексне поєднання організаційно-педагогічних, змістових, психолого-педагогічних, соціально-педагогічних та мотиваційно-ціннісних умов створює сприятливе середовище для формування фінансової відповідальності учнів. Саме за таких умов знання і навички з фінансової грамотності трансформуються в усвідомлену та відповідальну фінансову поведінку, що відповідає принципам компетентнісного підходу в освіті.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

3.1. Проблеми та перспективи розвитку фінансової відповідальності в сучасній школі

Фінансова відповідальність учнів у сучасній школі є важливою складовою фінансової компетентності, яка охоплює не лише знання основ економіки та управління грошима, а й практичні навички планування бюджету, оцінки ризиків і прийняття усвідомлених рішень. Проте реальні дані свідчать про низький рівень сформованості фінансової грамотності серед підлітків, що є серйозною перешкодою на шляху до розвитку фінансової відповідальної поведінки [17; 31].

За результатами дослідження, проведеного Національним банком України у 2024 році у партнерстві з громадською організацією *Junior Achievement Ukraine*, серед учнів 10-х класів із 19 областей країни та міста Києва середній показник правильних відповідей на фінансові кейсові завдання склав лише 46,6 %, що відповідає 4 балам за 12-бальною шкалою оцінювання, та свідчить про початковий рівень фінансової грамотності підлітків. Жоден із понад 3000 учасників дослідження не зміг правильно відповісти на всі завдання. Найвищі результати були з показниками 57,4 %, 53,7 %, 50,4 %, тоді як найнижчі — 37,4 %, 39,7 % та 41,4 %, при цьому дівчата показували дещо вищі результати (47,4 %), ніж хлопці (45,6 %), а учні міських шкіл мали кращі показники (48 %) порівняно із сільськими (40 %).

Такі статистичні дані підтверджують, що фінансова грамотність українських учнів залишається на фундаментальному рівні, що не відповідає сучасним вимогам соціального та економічного життя. Низький рівень знань, умінь і навичок у сфері фінансів обмежує здатність молоді ефективно управляти власними ресурсами, планувати бюджет, уникати фінансових ризиків та робити зважені рішення в умовах невизначеності [15; 26; 27].

Дана реальна освітня практика виявляє ряд проблем, що перешкоджають ефективному розвитку фінансової відповідальності серед школярів.

По-перше, *низький рівень практичних фінансових навичок*. Багато навчальних програм переважно орієнтовані на теоретичний матеріал, що не дозволяє учням застосовувати знання у реальному житті. Відсутність інтерактивних завдань, рольових ігор та кейсів обмежує розвиток критичного мислення, здатності прогнозувати наслідки рішень і приймати відповідальні фінансові рішення.

По-друге, *недостатнє використання інтерактивних методів і міжпредметної інтеграції*. Часто фінансові теми викладаються фрагментарно, без поєднання з іншими дисциплінами, що не забезпечує формування цілісної фінансової компетентності.

По-третє, *відсутність системності та послідовності в навчанні фінансової грамотності*. Це перешкоджає розвитку стійких фінансових навичок і ціннісних орієнтирів у школярів.

Однією з реакцій на цю проблему стало рішення МОН та партнерських організацій про впровадження нового обов'язкового предмета «Підприємництво та фінансова грамотність» для учнів 8–9 класів, що має на меті систематизувати фінансову освіту та надати всім учням базовий рівень компетентностей у сфері фінансів. Наявні дані також свідчать, що понад 77% опитаних підлітків вважають важливим введення такого предмета, що є позитивним сигналом мотиваційної готовності учнів до вивчення фінансових питань, адже це дозволить:

- створити системний і послідовний підхід до розвитку фінансових компетентностей;
- надати всім учням однакові базові знання з управління фінансами та бюджетування;
- забезпечити практичну орієнтацію навчання через інтерактивні заняття, проєкти та кейси;
- формувати у школярів усвідомлене ставлення до грошей, відповідальність за власні фінансові рішення та здатність планувати коротко- і довгострокові витрати;

- інтегрувати фінансові навички з іншими ключовими компетентностями, такими як підприємливість, комунікація, критичне мислення та соціальна відповідальність.

Крім того, обов'язковий курс фінансової грамотності створює основу для систематичного впровадження компетентнісного підходу, де знання поєднуються з практичними навичками та ціннісними орієнтирами. Це дозволяє формувати у учнів не лише розуміння економічних принципів, а й здатність до свідомого управління власними ресурсами та відповідальної фінансової поведінки в повсякденному житті.

Таким чином, впровадження обов'язкового курсу фінансової грамотності є важливим кроком для подолання існуючих проблем і створює значні перспективи для ефективного розвитку фінансової відповідальності учнів у сучасній школі.

3.2. Педагогічний експеримент та оцінка ефективності методики

Педагогічний експеримент у контексті формування фінансової відповідальності учнів виступає ключовим інструментом емпіричної перевірки ефективності запропонованої методики та підтвердження її практичної значущості в освітньому процесі. Саме експериментальна діяльність дозволяє простежити динаміку змін у рівні сформованості фінансової відповідальності, визначити результативність застосованих педагогічних методів і форм навчання, а також оцінити доцільність їх подальшого впровадження у практику загальної середньої освіти.

Проведення педагогічного експерименту забезпечує можливість комплексного аналізу не лише рівня фінансової компетентності учнів, а й особливостей їх фінансової поведінки, ставлення до управління особистими ресурсами, здатності приймати обґрунтовані фінансові рішення у змодельованих та реальних життєвих ситуаціях. У межах експерименту створюються умови для апробації інтерактивних методів навчання, проєктної діяльності та практикоорієнтованих завдань, що сприяють активізації пізнавальної діяльності

учнів і розвитку їх відповідального ставлення до фінансів. Водночас експеримент дає змогу визначити педагогічні умови, за яких формування фінансової відповідальності відбувається найбільш ефективно, з урахуванням вікових особливостей учнів та вимог компетентнісного підходу.

Метою педагогічного експерименту є перевірка ефективності методики формування фінансової відповідальності учнів на основі компетентнісного підходу. Експеримент спрямований на виявлення якісних і кількісних змін у рівні фінансових знань, практичних умінь та мотиваційно-ціннісних установок учнів щодо відповідального поводження з фінансовими ресурсами після впровадження спеціально розроблених педагогічних заходів. Досягнення поставленої мети передбачає аналіз того, наскільки запропонована методика сприяє формуванню стійкої фінансово відповідальної поведінки та готовності учнів застосовувати набуті знання у повсякденному житті.

Для реалізації мети педагогічного експерименту визначено такі основні завдання:

1. Діагностувати початковий рівень фінансової грамотності та фінансової відповідальності учнів, зокрема рівень їхніх знань, практичних навичок і ставлення до управління фінансами.
2. Впровадити розроблену методику формування фінансової відповідальності, яка передбачає використання інтерактивних вправ, кейсів, проєктної діяльності та інших активних педагогічних прийомів.
3. Виявити та проаналізувати зміни у рівні фінансової відповідальності й компетентності учнів після застосування методики, порівнявши результати експериментальної та контрольної груп.
4. Сформулювати практичні рекомендації щодо оптимізації освітнього процесу з метою підвищення ефективності формування фінансової відповідальності учнів у закладах загальної середньої освіти.

Учасниками педагогічного експерименту стали учні 8 класу Градівської гімназії Маневицької селищної ради Волинської області. Дослідження здійснювалося на базі одного класу чисельністю 14 учнів. Вибір саме цієї вікової

категорії зумовлений тим, що в цьому віці учні перебувають на етапі активного формування фінансової самостійності, усвідомлення цінності грошей та відповідальності за прийняті фінансові рішення. У цей період учні починають більш активно стикатися з реальними фінансовими ситуаціями, що підвищує актуальність формування в них фінансово відповідальної поведінки.

Експеримент мав констатувально-формувальний характер і здійснювався у три послідовні етапи.

1. Констатувальний етап експерименту

Метою констатувального етапу було визначення вихідного рівня сформованості фінансової грамотності та фінансової відповідальності учнів 8 класу, а також виявлення особливостей їхнього ставлення до фінансових питань і фінансової поведінки [14; 30].

На цьому етапі застосовувався комплекс діагностичних методів, спрямованих на виявлення різних компонентів фінансової відповідальності:

- *анкетування*, яке дозволило з'ясувати ставлення учнів до грошей, заощаджень, планування витрат і фінансових рішень;

Запитання анкети стосовно рівня відповідального ставлення до грошей представлені в Додатку А.

- *тестування з фінансової грамотності*, мета якого перевірка знань основних фінансових понять та визначення рівня сформованості фінансової грамотності та фінансово відповідальної поведінки учнів.

Запитання тесту щодо перевірки знань основних фінансових понять та визначення рівня сформованості фінансової грамотності та фінансово відповідальної поведінки учнів представлений у Додатку Б.

- *аналіз навчальних фінансових ситуацій (кейсів)*, що давав можливість оцінити здатність учнів приймати фінансові рішення представлений у Додатку В.

- *педагогічне спостереження*, яке дозволило зафіксувати реальну фінансову поведінку учнів у навчальних ситуаціях.

При проведенні анкетування, на констатувальному етапі, показники рівня сформованості ставлення до грошей мали вигляд представлений у Таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості відповідального ставлення до грошей

Рівень	Кількість балів	Характеристика	К-сть учнів	%
Високий	32–42	Усвідомлене, відповідальне ставлення до грошей, наявність фінансових цілей, заощаджень	2	14
Середній	22–31	Часткове розуміння значення грошей, нестійка фінансова поведінка	6	43
Низький	до 21	Імпульсивне ставлення до грошей, відсутність планування	6	43

Отже, за результатами діагностики учнів було розподілено за рівнями сформованості фінансової відповідальності: *високий, середній і низький*. (Рис. 3.1.)

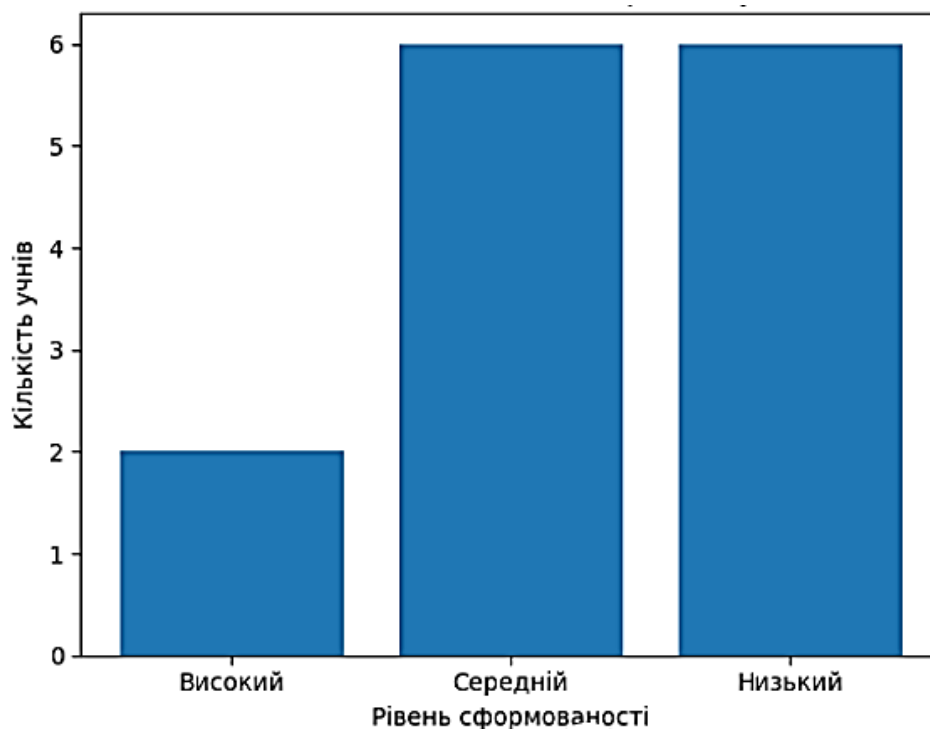

Рис.3.1. Рівні сформованості фінансової відповідальності (до експерименту)

Отримані дані засвідчили необхідність цілеспрямованої педагогічної роботи з формування фінансової відповідальності учнів 8 класу.

2□. Формувальний етап експерименту

Формувальний етап був спрямований на цілеспрямоване формування фінансової відповідальності учнів 8 класу шляхом упровадження компетентнісно орієнтованої методики навчання.

Інтерактивні методи були спрямовані на активне залучення учнів до навчального процесу та моделювання реальних життєвих фінансових ситуацій. У межах експерименту використовувалися навчальні ігри, рольові вправи, моделювання фінансових сценаріїв і кейс-стаді, зокрема «Споживач у сучасному світі» та «Фінансова відповідальність у цифровому середовищі». Перший - спрямований на розвиток відповідального споживання, аналіз реклами, знижок та маркетингових впливів, другий – охоплює питання онлайн-платежів, безпеки, підписок, мікротранзакцій та фінансових шахрайств. Застосування таких методів сприяло розвитку вмінь аналізувати фінансові ситуації, прогнозувати наслідки прийнятих рішень і нести відповідальність за їх результати.

Важливу роль у формуванні фінансової відповідальності відігравала *проектна діяльність*, що передбачала виконання практикоорієнтованих завдань, розробку міні-бізнес-проектів, планування особистого або сімейного бюджету. Проектна робота сприяла розвитку самостійності учнів, уміння застосовувати теоретичні знання на практиці та формуванню навичок фінансового планування.

Зміст і форми роботи були спрямовані на розвиток основних компонентів фінансової відповідальності, а саме:

1. Пізнавальний компонент

Пізнавальний компонент відображає рівень засвоєння учнями теоретичних знань з фінансової грамотності та розуміння базових фінансових понять. Індикаторами цього компонента є:

- знання основ бюджетування, заощаджень і планування витрат;
- розуміння принципів раціонального використання фінансових ресурсів;

- обізнаність щодо фінансових ризиків та можливих наслідків необдуманих фінансових рішень [16; 22].

2. Практичний компонент

Практичний компонент характеризує здатність учнів застосовувати набуті фінансові знання у реальних або змодельованих життєвих ситуаціях. Індикаторами є:

- уміння складати та аналізувати особистий або умовний бюджет;
- здатність планувати доходи й витрати;
- навички контролю власних фінансових дій та ухвалення обґрунтованих фінансових рішень.

3. Мотиваційно-ціннісний компонент

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає внутрішнє ставлення учнів до фінансової грамотності та усвідомлення значущості фінансової відповідальності. Індикаторами виступають:

- зацікавленість у вивченні фінансових питань;
- прагнення до раціонального та відповідального використання коштів;
- сформованість ціннісних орієнтацій щодо відповідальної фінансової поведінки.

4. Рефлексивний компонент

Рефлексивний компонент характеризує здатність учнів до самоаналізу та самокорекції власної фінансової поведінки. Індикаторами є:

- уміння аналізувати власні фінансові рішення та їх наслідки;
- здатність виявляти фінансові помилки;
- готовність коригувати поведінку з урахуванням набутого досвіду.

Формувальний етап реалізовувався системно та послідовно, що сприяло активному залученню учнів до навчальної діяльності та підвищенню їхньої фінансової свідомості. Паралельно здійснювалося систематичне педагогічне спостереження за діяльністю учнів та аналіз результатів їхньої роботи [14; 30].

У межах експерименту на формувальному етапі були використані навчальні ігри, рольові вправи, моделювання фінансових сценаріїв і завдання кейс-стаді. Зупинимося раніш заявлених: «Споживач у сучасному світі» та «Фінансова відповідальність у цифровому середовищі».

Кейс 1. «Споживач у сучасному світі»

Мета кейсу: Сформувати в учнів усвідомлене та відповідальне ставлення до споживання товарів і послуг, розвинути здатність оцінювати фінансові наслідки власного вибору та приймати обґрунтовані рішення в умовах обмежених ресурсів.

Опис ситуації: Учням пропонується змодельована ситуація, у якій вони виступають у ролі споживача, що має обмежений фінансовий ресурс на місяць. Перед ними постає необхідність обрати між кількома товарами та послугами, які відрізняються за ціною, якістю, терміном використання та додатковими умовами (акції, знижки, реклама, брендовий вплив). Частина пропозицій має приховані витрати або обмеження, які не є очевидними на перший погляд.

Завдання для учнів:

- проаналізувати запропоновані варіанти товарів і послуг з позиції доцільності та реальної потреби;
- визначити пріоритети споживання з урахуванням фінансових можливостей;
- оцінити вплив реклами та маркетингових прийомів на споживчий вибір;

- обґрунтувати власне фінансове рішення та передбачити його короткострокові й довгострокові наслідки.

Очікувані результати: У результаті виконання кейсу учні формують навички відповідального споживання, вчаться співвідносити бажання з фінансовими можливостями, усвідомлюють важливість зваженого вибору та відповідальності за власні фінансові рішення.

Зв'язок із фінансовою відповідальністю: Кейс сприяє розвитку фінансової відповідальності через формування здатності приймати раціональні споживчі рішення, прогнозувати наслідки витрат та усвідомлювати особисту відповідальність за використання фінансових ресурсів.

Кейс 2. «Фінансова відповідальність у цифровому середовищі»

Мета кейсу: Розвинути в учнів навички відповідального управління фінансами в цифровому просторі, сформувати усвідомлення фінансових ризиків та відповідальності за онлайн-фінансові дії.

Опис ситуації: Учням пропонується змодельована ситуація, пов'язана з використанням цифрових фінансових інструментів: онлайн-платежів, підписок, електронних сервісів та цифрових платформ. У процесі роботи над кейсом учні стикаються з необхідністю ухвалення фінансових рішень, що мають як миттєві, так і відкладені наслідки, зокрема автоматичні списання коштів, необґрунтовані витрати та ризики фінансової необачності.

Завдання для учнів:

- проаналізувати запропоновані цифрові фінансові дії та їх можливі наслідки;

- визначити потенційні фінансові ризики в цифровому середовищі;
- розробити алгоритм відповідальної поведінки під час здійснення онлайн-платежів;
- аргументувати власні рішення з позиції фінансової відповідальності.

Очікувані результати: Учні набувають умінь контролювати цифрові витрати, усвідомлювати наслідки необдуманих фінансових дій та формують відповідальне ставлення до управління фінансами в онлайн-просторі.

Зв'язок із фінансовою відповідальністю: Кейс спрямований на формування відповідальної фінансової поведінки в цифровому середовищі, розвиток самоконтролю, обережності та усвідомленості у прийнятті фінансових рішень.

3. Контрольний етап експерименту

Метою контрольного етапу було оцінювання ефективності впровадженої методики формування фінансової відповідальності учнів 8 класу.

На цьому етапі проводилася повторна діагностика рівня фінансової відповідальності учнів із використанням тих самих методів і інструментів, що й на констатувальному етапі. Це дозволило забезпечити об'єктивність та порівнюваність отриманих результатів (Рис. 3.2.).

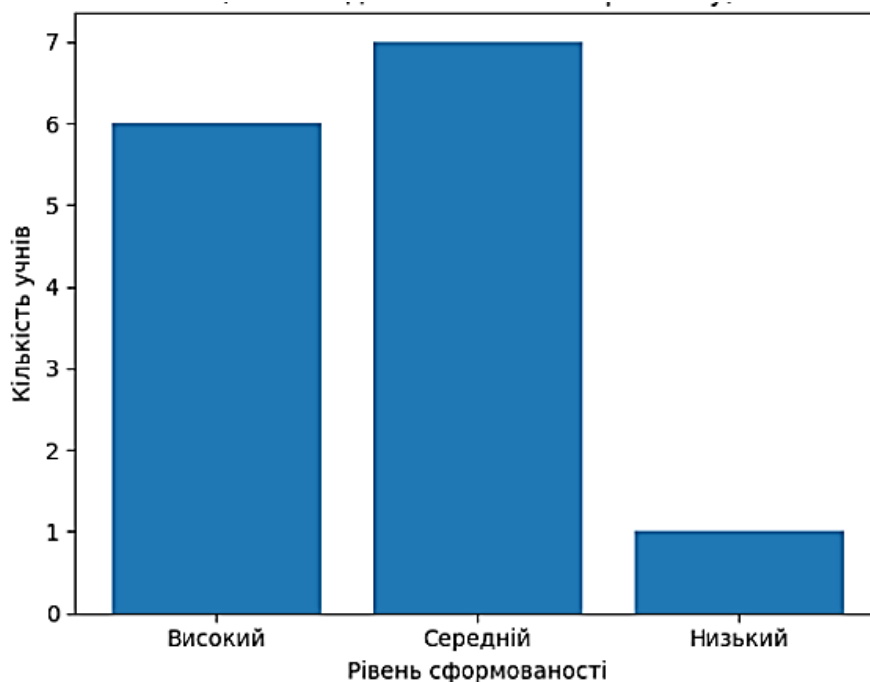

Рис.3.2. Рівні сформованості фінансової відповідальності (після експерименту)

Порівняльний аналіз результатів до і після формувального етапу засвідчив позитивну динаміку:

- зменшення кількості учнів із низьким рівнем фінансової відповідальності;
- зростання частки учнів із середнім і високим рівнями;
- підвищення здатності учнів приймати обґрунтовані фінансові рішення та прогнозувати наслідки власних дій.

Отримані результати підтвердили ефективність компетентісно орієнтованої методики формування фінансової відповідальності учнів 8 класу.

Оцінювання рівня розвитку фінансової відповідальності учнів у процесі педагогічного експерименту здійснювалося на основі системи взаємопов'язаних критеріїв та індикаторів, що дозволяють комплексно охарактеризувати сформованість фінансово відповідальної поведінки. Визначені критерії охоплюють основні складові фінансової компетентності та відповідають логіці компетентнісного підходу (Додаток В).

Розроблена методика, що поєднує інтерактивні ігри, кейс-стаді, проєктну діяльність та рефлексивні вправи, показала високу ефективність у формуванні фінансової відповідальності учнів. Значне покращення у пізнавальному, практичному та мотиваційно-ціннісному компонентах свідчить про комплексний вплив методики на розвиток фінансової компетентності. Порівняння експериментальної та контрольної груп підтвердило, що систематичне застосування активних методів навчання є ключовим фактором підвищення рівня фінансової відповідальності учнів [21; 46].

3.3. Практичні рекомендації щодо підвищення ефективності формування фінансової відповідальності учнів

Для підвищення ефективності формування фінансової відповідальності учнів у навчальному процесі слід застосовувати комплекс практичних заходів, спрямованих на розвиток знань, навичок та ціннісних орієнтирів у сфері

фінансів, тобто необхідне систематичне застосування компетентнісного підходу. Основні напрямки вдосконалення роботи включають такі аспекти:

1. *Інтеграція фінансових тем у навчальні програми та дисципліни.* Необхідно забезпечити системний підхід до викладання фінансових тем, що включає як теоретичні знання, так і практичні завдання. Це можна реалізувати шляхом інтеграції фінансових тем у різні предмети, наприклад: математику (розрахунок бюджету, відсотків, інвестицій), географію (економічні ресурси регіону), громадянську освіту (фінансова етика та відповідальність), трудове навчання (планування доходів і витрат). Такий підхід формує у школярів цілісну фінансову компетентність, поєднуючи знання, уміння та цінності [8; 39].

2. *Використання інтерактивних і проєктних методів навчання.* Практичні навички фінансової грамотності ефективно формуються через активну діяльність: рольові ігри, моделювання економічних ситуацій, симуляції ринку, кейси на управління сімейним бюджетом. Наприклад, кейс «Фінансові рішення сім'ї» дозволяє учням аналізувати доходи й витрати, прогнозувати наслідки фінансових рішень і оцінювати ризики. Проєкти типу шкільного бізнес-ярмарку сприяють розвитку навичок підприємливості, планування ресурсів та відповідального управління прибутком [16; 21].

3. *Формування мотивації та ціннісних орієнтирів.* Учні повинні усвідомлювати соціальну та особисту цінність фінансової грамотності. Для цього рекомендується застосовувати методи рефлексії та самооцінки, обговорення результатів виконаних завдань, стимулювання внутрішньої мотивації через позитивний досвід прийняття фінансових рішень. Важливо підкреслювати значення заощадження, планування фінансів та відповідального використання ресурсів для досягнення особистого та соціального добробуту [19; 30].

4. *Активне залучення сім'ї та соціального середовища.* Фінансова соціалізація починається вдома, тому важливо підтримувати комунікацію між школою і родиною. Батьки можуть сприяти закріпленню навичок відповідальної поведінки через обговорення сімейного бюджету, участь у проєктах та

практичних завданнях. Додатково доцільним є створення партнерств із місцевими фінансовими установами для проведення екскурсій, тренінгів, майстер-класів та консультацій, що допомагає учням побачити практичне застосування знань [5; 12; 27].

5. *Використання сучасних цифрових ресурсів та сервісів.* Онлайн-платформи, інтерактивні тренажери, мобільні додатки з управління фінансами та бюджетування дозволяють учням моделювати фінансові ситуації, планувати витрати, здійснювати облік доходів і витрат у віртуальному середовищі. Ці інструменти роблять навчання більш цікавим та наближеним до сучасного фінансового світу [24; 38].

6. *Систематична оцінка ефективності методики.* Необхідно проводити регулярний аналіз досягнутих результатів навчання, оцінювати рівень практичних навичок, фінансову поведінку учнів і їхню усвідомленість щодо фінансової відповідальності. На основі цих даних педагог може коригувати методику навчання, вдосконалювати практичні завдання та інтерактивні форми роботи.

Впровадження цих рекомендацій дозволяє створити системний і послідовний процес формування фінансової відповідальності, де знання, практичні навички та ціннісні орієнтири взаємопов'язані та спрямовані на розвиток компетентної, свідомої та відповідальної фінансової поведінки учнів.

ВИСНОВКИ

У випускній кваліфікаційній роботі «Формування фінансової відповідальності учнів у контексті компетентнісного підходу» комплексно досліджено та проведено всебічний аналіз теоретичних і практичних аспектів розвитку фінансової відповідальності в освітньому процесі та визначено ефективні методики її формування. На основі дослідження було сформовано наступні висновки та узагальнення:

1. Фінансова відповідальність учнів є комплексною категорією, що включає знання про економічні процеси, фінансові інструменти, уміння планувати та контролювати власні фінансові ресурси, а також ціннісні установки, що мотивують свідоме і раціональне використання грошей. У цьому контексті фінансова грамотність виступає основою, яка забезпечує не тільки формування знань, але й розвиток практичних навичок і життєво важливих компетентностей учнів.

2. Компетентнісний підхід є ефективним засобом формування фінансової відповідальності, оскільки поєднує знання, практичні навички та цінності, спрямовані на реальні життєві ситуації та розвиток критичного мислення учнів.

3. Педагогічні умови, що підтримують компетентнісний підхід, включають інтеграцію фінансових знань у навчальні предмети, використання сучасних інформаційних технологій, систематичну практичну оцінку результатів та створення мотиваційного середовища для розвитку відповідального ставлення до грошей.

4. Практичне дослідження підтвердило ефективність застосування різноманітних педагогічних технологій, зокрема кейс-стаді, проєктної діяльності, рольових ігор, інтерактивних завдань та імітаційних моделей фінансових ситуацій. Використання цих методів сприяє активізації навчальної діяльності учнів, розвитку критичного мислення, самостійності та відповідальності за прийняті фінансові рішення.

5. Проведений педагогічний експеримент показав позитивну динаміку у формуванні фінансової відповідальності учнів: після застосування

компетентнісно орієнтованих методик більшість учнів демонструвала високий і середній рівні сформованості навичок планування бюджету, аналізу витрат, прийняття фінансових рішень і оцінки їх наслідків. Це свідчить про практичну ефективність компетентнісного підходу та його значимість у розвитку життєво важливих компетенцій.

6. Формування фінансової відповідальності потребує створення спеціальних педагогічних умов, серед яких виділяються: інтеграція фінансових знань у різні предметні області, використання сучасних інформаційних технологій, систематичне оцінювання результатів через практичні завдання та кейси, а також забезпечення зворотного зв'язку та підтримки розвитку мотиваційно-ціннісного ставлення до фінансів.

7. Розвиток фінансової відповідальності сприяє формуванню ціннісних орієнтирів і соціально-емоційних компетентностей учнів, таких як відповідальність, самоорганізація, планування ресурсів, уміння працювати у команді та приймати рішення в умовах обмежених ресурсів. Таким чином, компетентнісний підхід забезпечує не лише навчальний, але й виховний ефект, готуючи учнів до успішного функціонування у сучасному фінансовому середовищі.

8. Отримані результати можуть бути використані для практичної реалізації у загальноосвітніх закладах, розробки навчальних програм, планування інтегрованих уроків та позакласних заходів, спрямованих на розвиток фінансової грамотності та відповідальності. Вони також створюють основу для подальших наукових досліджень у сфері фінансової освіти, методик розвитку компетентностей та оцінювання їх ефективності.

Таким чином, випускна робота доводить, що компетентнісний підхід є ефективним інструментом формування фінансової відповідальності учнів, що дозволяє поєднувати теоретичні знання, практичні навички та ціннісні орієнтири, готуючи учнів до свідомого, раціонального та відповідального поводження з фінансовими ресурсами у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: методологічні засади та практичні виміри. Київ : Освіта України, 2021. 248 с.
2. Андрущенко В. П. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: теоретичні засади та практичні аспекти / В. П. Андрущенко. Київ: Педагогічна думка, 2021.
3. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Фінансова грамотність: навчальний посібник / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. Київ: Знання, 2020.
4. Барадія Н. Застосування основних форм і методів у вивченні курсу «Фінансова грамотність» у гімназії Електрон. ресурс. 2025. 20 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715130/1/17_Baradiia_179-187.pdf (дата звернення: 12.12.2025).
5. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2020. 398 с.
6. Бонд Р., Куценко О., Лозинська Н. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки. Проект USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP). Київ, Грудень 2010. – 42 с.
7. Буяк Р. Р., Гнатишин О. М., Сухінська В. О., Сливка Є. М., Гургула Т. В., Куждеба Б. Ю. Підприємництво і фінансова грамотність: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2025. 144 с.
8. Буяк Р. Р., Гнатишин О. М., Сухінська В. О., Сливка Є. М. Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність. 8–9 класи» для закладів загальної середньої. Київ, 2024. 184 с.
9. Васильєва Н. М. Формування фінансової компетентності учнів у процесі навчання суспільних дисциплін. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 7 (111). С. 35–44.
10. Вороненко Т. І. Використання методу проектів у закладах загальної середньої освіти. *Освітній простір України*. 2021. № 3. С. 29–36.
11. Вороненко Т. І. Метод проектів у контексті компетентнісного підходу. Науковий вісник. Серія: Педагогіка. 2022. № 6. С. 15–22.

12. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. *Офіційний вісник України*, № 81.
13. Забуга Н. Курс «Фінансова грамотність» у системі загальної середньої освіти: практичні питання впровадження. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://finrep.kiev.ua/download/finlit_workshop_sep22_2014_zabuha.pdf (дата звернення: 10.09.2025).
14. Закон України «Про освіту». 2017. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 19.07.2025).
15. Єгорова, О. В. Формування фінансової відповідальності учнів у процесі навчання фінансової грамотності. *Проблеми сучасної освіти*. 2021. № 4, С. 112–118.
16. Єгоричева С., Онищенко А. Оцінювання фінансової грамотності та фінансової інклюзії старшокласників. *Економіка і регіон*, 2023. URL: (дата звернення: 12.12.2025).
17. Кізима Т. О., Письменний В.В., Коваль С. Л., Карпишин та ін. Методика викладання фінансової грамотності: навч. посіб за ред. д.е.н., професора Кізими Т. О. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2019. 200 с.
18. Карась С. О. Педагогічні умови розвитку фінансової відповідальності підлітків: теоретико-методичний аспект. *Педагогіка і психологія*. 2023. № 3. С. 55–63.
19. Концепція Нової української школи <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.09.2024).
20. Крамаренко, С. М. Методика розвитку фінансової компетентності школярів на засадах компетентнісного підходу. *Педагогічний альманах*. 2021. № 46, С. 98–104.
21. Кремень В. Г. Людиноцентризм як стратегія розвитку сучасної освіти в контексті глобалізації. *Філософія освіти*. 2021. Т. 27, № 1. С. 8–24.

22. Кузьмін, О. Є. Психолого-педагогічні основи формування фінансової культури особистості. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2021. № 30, С. 56–63.
23. Лузан, П. Г., & Міщенко, О. М. Інтерактивні методи навчання у процесі формування фінансової грамотності. *Освітологічний дискурс*. 2022. № 2, С. 45–51.
24. Міністерство освіти і науки України. *Рамка фінансових компетентностей для дітей та молоді в Україні*. Київ: МОН України. 2021.
25. Міністерство освіти і науки України. *Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8 класу*. МОН України. Київ, 2025. 40 с. URL: https://oipoppp.ed-sp.net/public/pg_magazine/pdf/3_2025.pdf (дата звернення: 17.07.2025).
26. Міністерство освіти і науки України. *Методичні рекомендації з викладання предмета «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8 класу*. Іззі. Київ, 2024. 48 с. URL: https://ua.izzi.digital/DOS/1299281/datastore/21/publication/1299281/files/2024/08/24/4a5a64184ae8df59805a57290610028d_metodika_vikladanna_predmeta_pi_fg_8_klas.pdf?v=1750078477 (дата звернення: 10.08.2025).
27. Мельничук Л. *Фінансова грамотність і культура особистості*. Львів : Вид-во, 2021. 176 с.
28. Національна стратегія фінансової грамотності України. URL: <https://is.gd/m0rTQd> (дата звернення: 10.08.2025).
29. Національний банк України. *Фінансова грамотність: посібник для вчителів*. 2022. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 05.09.2024).
30. Новосад О., Шевчук І. Метод проєктів при вивченні фінансової грамотності в школі. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції*. Луцьк, 2024. С. 204–205.
31. Новосад О. В., Прус С. М. Компетентнісний підхід у географічній освіті. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук : збірник*

- матеріалів IV Міжнар. наук.практ. конф. (11 листопада 2021 р.) / відп. ред. Голуб Г.С., Зінченко М. О. Луцьк, 2021. С. 553–555.
32. Пащенко, Г. П. Модель формування фінансової компетентності учнів закладів загальної середньої освіти. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. № 72, С. 134–139.
 33. Перрену Ф. Від основних навичок до ключових компетенцій : виклики сучасної освіти / пер. з франц. Київ : Основи, 2020. 216 с. (Перевидання класичної праці).
 34. Петрук, Н. О. Компетентнісний підхід до навчання фінансової грамотності у школі: сучасні тенденції. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2022. № 3, С. 67–73.
 35. Петренко І. В. Методика організації проєктної діяльності у школі. *Вісник педагогічних наук*. 2021. № 32. С. 83–91.
 36. Полякова В. Я. Фінансова грамотність майбутнього на прикладі кейсу клубу фінансової грамотності / В. Я. Полякова. *Вчені записки : зб. наук. пр. Міністерство освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана*. Київ : КНЕУ, 2025. Вип. 38. С. 112–119.
 37. Пометун О. І., Ремех Т. О. Підприємництво та фінансова грамотність : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (7–9 класи). Київ : МОН України, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 18.02.2025).
 38. Прищепа С. М. Формування фінансової відповідальності школярів як чинник їхньої успішної соціалізації. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 58. С. 156–162.
 39. Равен Дж. Компетентність у сучасному суспільстві: виявлення, розвиток та реалізація / пер. з англ. Київ : Видавничий дім «Економіка», 2020. 400 с. (Актуалізоване видання).
 40. Савченко, О. Я. Компетентнісний підхід у Новій українській школі: методологічні орієнтири. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 1, С. 15–21.

41. Савченко О. Я. Компетентнісний потенціал змісту шкільної освіти: теорія і практика реалізації. Київ : Педагогічна думка, 2020. 304 с.
42. Сорока О. С. Формування економічної грамотності учнів середніх шкіл у процесі навчальних проєктів: дис. ... канд. пед. наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2020. 210 с.
43. Сороколів Н. С., Пасічник В. М., Римар О. В. та ін. Методичні прийоми формування ключової компетентності «Підприємливість і фінансова грамотність» у школярів. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова / За ред. О. В. Тимошенка. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. Вип. 3 (175). С.176-181.
44. Ткач, О. В. Вплив вікових особливостей на формування компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» у старшокласників на уроках математики. *Академічні візії*. 2025. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1945>
45. Ткачук Н., Новосад О. Формування ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» в освітньому процесі з географії. Теорія та методика навчання природничих наук. 2024. № 7. URL: <https://intranet.vspu.edu.ua>
46. Фінансова грамотність та підприємництво: зміст і особливості впровадження нового курсу у школі. Skole.school.org.ua. 2025. URL: <https://skole.school.org.ua/finansova-gramotnist-ta-pidpriemnictvo-22-21-14-19-03-2025/> (дата звернення: 11.12.2025).
47. Шевченко, Л. С. Формування фінансової культури старшокласників засобами проєктного навчання. Інноваційна педагогіка. 2022. № 44. С. 78–83.
48. Baradiia N. Застосування основних форм і методів у вивченні курсу «Фінансова грамотність» у гімназії. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2025.
49. Lusardi A., Mitchell O. S. Financial Literacy and Financial Resilience: Evidence from the COVID-19 Pandemic. *Financial Planning Review*. 2021. Vol. 4, Iss. 3. P. 1–18.

50. Lusardi A., Mitchell O. S. The Importance of Financial Literacy: Opening a New Field. *Journal of Economic Perspectives*. 2023. Vol. 37, No. 4. P. 137–154.
51. OECD. *PISA 2018 Assessment and Analytical Framework: Reading, Mathematics and Financial Literacy*. Paris: OECD Publishing.
52. Raven J. Competence in Modern Society. Теоретичні праці з компетентнісного підходу та моделювання компетентностей. Режим доступу: URL: https://www.researchgate.net/publication/238793092_The_Conceptualisation_of_Competence (дата звернення: 12.12.2025).
53. UNESCO. (2021). *Global Framework on Core Competencies for Financial Literacy Education*. Paris: UNESCO.
54. World Bank. (2020). *Enhancing Financial Capability and Inclusion in Eastern Europe and Central Asia*. Washington, DC: World Bank Group.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для учнів 8 класу «Моє ставлення до грошей»

Інструкція: Уважно прочитайте запитання та оберіть варіант відповіді, який найбільше відповідає вашій думці. Правильних або неправильних відповідей немає.

І. Загальне ставлення до грошей**1. Що для тебе означають гроші?**

- ☐ Засіб для задоволення потреб
- ☐ Можливість бути незалежним
- ☐ Спосіб досягати цілей
- ☐ Просто папірці / цифри
- ☐ Важко відповісти

2. Як ти ставишся до грошей?

- ☐ Дуже відповідально
- ☐ Скоріше відповідально
- ☐ Байдуже
- ☐ Не замислююся про це

II. Фінансова поведінка та навички**3. Чи маєш ти власні кишенькові гроші?**

- ☐ Так, постійно
- ☐ Так, іноді
- ☐ Ні

4. Чи плануєш ти свої витрати?

- ☐ Завжди планую
- ☐ Іноді планую
- ☐ Ніколи не планую

5. Коли отримуєш гроші, ти зазвичай:

- ☐ Відкладаю частину
- ☐ Витрачаю поступово
- ☐ Витрачаю одразу
- ☐ Не замислююся, на що витрачаю

6. Чи маєш ти заощадження?

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Хочу мати, але не виходить

III. Фінансова відповідальність**7. Якщо ти витратив(ла) гроші на непотрібну річ, ти:**

- ☐ Аналізую помилку

☐ Засмучуюсь, але нічого не змінюю

☐ Не вважаю це проблемою

8. ***Чи вмієш ти відмовитись від покупки заради важливішої мети?***

☐ Так, легко

☐ Іноді

☐ Ні

9. ***Як ти вважаєш, хто відповідальний за твої фінансові рішення?***

☐ Я сам(а)

☐ Я разом із батьками

☐ Батьки

☐ Не замислювався(лась)

IV. Цінності та майбутнє

10. ***Чи важливо, на твою думку, вміти керувати грошима з підліткового віку?***

☐ Дуже важливо

☐ Скоріше важливо

☐ Неважливо

11. ***Чи пов'язуєш ти фінансову відповідальність з майбутнім успіхом?***

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

12. ***Чи хотів(ла) б ти більше дізнатися про фінансову грамотність?***

☐ Так

☐ Можливо

☐ Ні

V. Самооцінка

13. ***Оціни рівень своїх фінансових знань:***

☐ Високий

☐ Середній

☐ Низький

14. ***Як ти вважаєш, чи потрібно вивчати фінансову грамотність у школі?***

☐ Так, обов'язково

☐ Бажано

☐ Не потрібно

Дякуємо за участь!

Ключ оцінювання анкети (бальна система)

Для кількісного аналізу кожна відповідь оцінюється в балах.

Запитання	Кількість балів
Питання 1	Засіб для задоволення потреб – 2 Можливість бути незалежним – 3 Спосіб досягати цілей – 3 Просто папірці / цифри – 1 Важко відповісти – 1
Питання 2	Дуже відповідально – 3 Скоріше відповідально – 2 Байдуже – 1 Не замислююсь – 1
Питання 3	Так, постійно – 3 Так, іноді – 2 Ні – 1
Питання 4	Завжди планую – 3 Іноді планую – 2 Ніколи – 1
Питання 5	Відкладаю частину – 3 Витрачаю поступово – 2 Витрачаю одразу – 1 Не замислююсь – 1
Питання 6	Так – 3 Хочу мати – 2 Ні – 1
Питання 7	Аналізую помилку – 3 Засмучуюсь – 2 Не проблема – 1
Питання 8	Так, легко – 3 Іноді – 2 Ні – 1
Питання 9	Я сам(а) – 3 Разом з батьками – 2 Батьки – 1 Не замислювався – 1
Питання 10	Дуже важливо – 3 Скоріше важливо – 2 Неважливо – 1
Питання 11	Так – 3 Частково – 2 Ні – 1
Питання 12	Так – 3 Можливо – 2 Ні – 1
Питання 13	Високий – 3 Середній – 2 Низький – 1
Питання 14	Так, обов'язково – 3 Бажано – 2 Не потрібно – 1

Максимальна сума балів – 42

ТЕСТ З ОСНОВ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ УЧНІВ 8 КЛАСУ

Інструкція: Уважно прочитайте запитання та оберіть одну правильну відповідь (1 бал за кожну правильну відповідь)

1. Що таке бюджет?

- а) Загальна сума грошей, яку людина витрачає
- б) План доходів і витрат за певний період
- в) Кількість заощаджених коштів

2. Доходи — це:

- а) Гроші, які витрачають
- б) Гроші, які отримують
- в) Гроші, які позичають

3. Який приклад є витратами?

- а) Заробітна плата
- б) Подарунок
- в) Купівля продуктів

4. Заощадження — це:

- а) Гроші, витрачені на покупки
- б) Гроші, відкладені на майбутнє
- в) Гроші, взяті в борг

5. Яке рішення є фінансово відповідальним?

- а) Витратити всі гроші одразу
- б) Планувати витрати і заощаджувати
- в) Купувати речі без обдумування

6. Що означає «фінансова відповідальність»?

- а) Вміння витрачати гроші
- б) Усвідомлене прийняття фінансових рішень і відповідальність за їх наслідки
- в) Отримання доходів

7. Що слід зробити перед великою покупкою?

- а) Купити одразу
- б) Обміркувати необхідність і наслідки
- в) Позичити гроші

8. Яка дія допомагає уникнути зайвих витрат?

- а) Купівля імпульсивно
- б) Планування бюджету
- в) Часті позики

9. Якщо витрати перевищують доходи, то:

- а) Це безпечно
- б) Виникають фінансові труднощі
- в) Зростають заощадження

10. Який приклад показує відповідальне ставлення до грошей?

- а) Витратити всі кишенькові гроші на розваги
- б) Відкласти частину коштів на заплановану покупку
- в) Купувати речі без потреби

Ключ правильних відповідей

1 – б, 2 – б, 3 – в, 4 – б, 5 – б, 6 – б, 7 – б, 8 – б, 9 – б, 10 – б

Оцінювання результатів

Кількість балів	Рівень фінансової грамотності
9–10 балів	Високий
6–8 балів	Середній
0–5 балів	Низький

Додаток В

**Критерії, індикатори та рівні сформованості
фінансової відповідальності учнів**

Компонент (критерій)	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Пізнавальний	Має фрагментарні уявлення про бюджет, заощадження та витрати; не розуміє наслідків фінансових рішень	Знає основні фінансові поняття, але застосовує їх непослідовно	Демонструє ґрунтовні знання з фінансової грамотності, розуміє взаємозв'язок між фінансовими рішеннями та їх наслідками
Практичний	Не вміє планувати витрати, допускає необґрунтовані фінансові рішення	Частково застосовує знання у практичних ситуаціях, потребує допомоги	Самостійно планує бюджет, приймає обґрунтовані фінансові рішення, контролює витрати
Мотиваційно-ціннісний	Не виявляє інтересу до фінансових питань, демонструє байдужість	Виявляє ситуативний інтерес до фінансової грамотності	Усвідомлює значущість фінансової відповідальності, прагне до раціонального використання коштів
Рефлексивний	Не аналізує власні фінансові дії та помилки	Частково здатний до самоаналізу за підтримки вчителя	Самостійно аналізує фінансові рішення, робить висновки та коригує поведінку